

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ОГІЄНКА
ФАКУЛЬТЕТ СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ, ПСИХОЛОГІЇ
І СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ТА ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ**

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»
з теми: **«ЗНАЧЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ У
МІЖОСОБИСТІСНІЙ ВЗАЄМОДІЇ»**

Виконала: студентка 4 курсу
Ps1-B22z групи
спеціальності 053 Психологія
(заочна форма навчання)
Мельник Тетяна В'ячеславівна

Керівник:
Онуфрієва Ліана Анатоліївна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
загальної та практичної психології

Рецензент:
Гуляс Інеса Антонівна,
доктор психологічних наук,
професор, професор кафедри
практичної психології
Чернівецького національного
університету
імені Юрія Федьковича

Кам'янець-Подільський – 2026 р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОВІРИ	9
1.1. Поняття та структура соціальної перцепції	9
1.2. Психологічний феномен довіри: сутність, різновиди та характерні риси.....	14
1.3. Взаємодія соціальної перцепції та психології довіри: аналіз сучасних наукових підходів.....	17
Висновки до першого розділу	21
РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОВІРИ ОСОБИСТОСТІ.....	22
2.1. Характеристика методик і особливості організації дослідження .	22
2.2. Опрацювання та інтерпретація результатів проведеного дослідження	27
Висновки до другого розділу	38
РОЗДІЛ III. ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНУ ОСОБИСТІСНОЇ ДОВІРИ	40
3.1. Теоретичне підґрунтя практичної роботи, спрямованої на формування довіри особистості до себе, інших людей і світу.....	40
3.2. Програма підвищення рівня довіри шляхом удосконалення соціальної перцепції	42
Висновки до третього розділу	48
ВИСНОВКИ	49
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	51

ВСТУП

Актуальність дослідження взаємозв'язку соціальної перцепції та довіри особистості визначається її важливістю для сучасного суспільства, у якому міжлюдські взаємини мають визначальний вплив на різні сфери життєдіяльності. Усвідомлення того, яким чином люди сприймають одне одного та на яких засадах вибудовується довіра, є необхідним для налагодження результативної комунікації, зокрема в професійній, соціальній і міжособистісній площинах. Посилення соціальних і технологічних викликів, зокрема поширення інформаційних маніпуляцій, актуалізує потребу в глибшому вивченні механізмів довіри та їх залежності від особливостей сприйняття. У психологічному вимірі таке дослідження дає змогу краще осмислити засади формування довіри як важливого чинника психологічного благополуччя та суспільної стабільності.

Вивчення взаємодії соціальної перцепції та довіри має істотне значення і для розв'язання проблем міжкультурної комунікації, де відмінності у сприйнятті нерідко стають перешкодою на шляху до взаєморозуміння. У межах конфліктології ця проблематика є важливою для з'ясування причин виникнення недовіри, що часто зумовлює загострення конфліктів, а також для вироблення підходів до їх подолання. Особливої ваги це питання набуває в умовах зростання суспільної напруги, коли довіра між людьми та соціальними інститутами виступає одним із ключових чинників суспільної злагоди. Водночас сучасні нейропсихологічні дослідження відкривають додаткові можливості для аналізу когнітивних і емоційних механізмів, що лежать в основі соціального сприйняття та довіри. Таким чином, ця тема має як теоретичну, так і прикладну цінність, що зумовлює її значущість для психології та суміжних галузей знань.

Особливої актуальності проблема взаємозв'язку соціальної перцепції та довіри набуває у молодіжному середовищі, оскільки саме цей віковий період пов'язаний з активним становленням соціальних зв'язків і самоідентичності. Молоді люди нерідко стикаються з труднощами у побудові довірливих

взаємин через недостатній життєвий досвід або вплив соціальних стереотипів, які формують упереджене сприйняття інших. Здатність розвивати довіру та адекватно сприймати оточення сприяє успішній інтеграції в соціум і формуванню стійких міжособистісних зв'язків. В умовах активного поширення цифрових комунікацій і соціальних мереж особливого значення набуває аналіз того, яким чином віртуальне середовище впливає на становлення соціальної перцепції та довіри серед молоді.

Отримані результати можуть слугувати підґрунтям для створення освітніх програм і психологічних тренінгів, спрямованих на розвиток критичного мислення, емпатії та комунікативної компетентності, а також для підготовки практичних рекомендацій у галузі соціальної психології, освіти та управління персоналом.

Об'єктом дослідження є соціально-психологічні механізми взаємодії у процесі міжособистісного спілкування.

Предметом дослідження виступають особливості взаємозв'язку соціальної перцепції та довіри особистості в контексті міжособистісної взаємодії.

Метою дослідження є виявлення й аналіз психологічних особливостей взаємодії соціальної перцепції та довіри особистості, а також з'ясування їхнього впливу на ефективність міжособистісного спілкування.

Для досягнення поставленої мети визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати теоретичні підходи до вивчення соціальної перцепції та довіри у психологічній науці, з'ясувати основні концепції, моделі й чинники, що впливають на процеси соціального сприйняття та формування довіри.
2. Дослідити специфіку взаємодії соціальної перцепції та довіри в міжособистісних відносинах, визначити провідні когнітивні та емоційні механізми, які зумовлюють становлення довіри залежно від сприйняття іншої людини.
3. Емпірично вивчити взаємозв'язок між соціальною перцепцією та

рівнем довіри в молодіжному середовищі, здійснити опитування і тестування як способи збору даних для виявлення закономірностей впливу соціальної перцепції на рівень довіри.

4. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня довіри в міжособистісній взаємодії, окреслити підходи до вдосконалення соціальної перцепції та формування навичок довірливих взаємин у різних соціальних контекстах, зокрема серед молоді.

Для реалізації поставлених завдань було використано такі методи дослідження:

- теоретичні: аналіз наукової літератури та теоретичних джерел, порівняння концепцій, систематизація, узагальнення, моделювання;
- емпіричні: опитування (анкетування), тестування, спостереження, експеримент, кореляційний аналіз, контент-аналіз. (наприклад, відповіді респондентів) для виявлення закономірностей у соціальному сприйнятті та довірі.

У ході реалізації емпіричного етапу дослідження застосовувалися метод спостереження та спеціальні психодіагностичні методики: «Методика вивчення довіри/недовіри особистості до світу, до інших, до себе А. Купрейченко», Тест «Сприйняття індивідом групи», «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікований варіант М. Фетіскіна)», для визначення рівня міжособистісної довіри – методика Дж. Роттера – Шкала міжособистісної довіри (Interpersonal Trust Scale, ITS).

Статистичне опрацювання отриманих результатів здійснювалося за допомогою програмного забезпечення SPSS for Windows (версія 29.0).

База дослідження. Дослідження вивчення особливостей функціонування феноменів довіри та соціальної перцепції проводилося впродовж грудня 2025 року – березня 2026 року. До вибірки увійшли 53 респонденти – здобувачі освіти факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, серед яких 24 хлопці та 29 дівчат віком від 19 до 24 років.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні специфічних механізмів взаємодії соціальної перцепції та довіри в міжособистісному спілкуванні. Уперше здійснено аналіз взаємозв'язку емоційних і поведінкових аспектів соціального сприйняття з рівнем довіри особистості. Емпірично виявлено особливості прояву довіри залежно від соціальних груп і умов комунікації, зокрема у віртуальному середовищі. Отримані результати розширюють наукові уявлення про значення довіри для ефективності міжособистісної взаємодії та створюють підґрунтя для розроблення практичних рекомендацій у сфері соціальної психології.

Теоретичне значення роботи полягає в поглибленні наукових уявлень про механізми взаємодії соціальної перцепції та довіри особистості у міжособистісній взаємодії. Результати дослідження доповнюють сучасні положення соціальної психології, уточнюючи роль когнітивних та емоційних чинників у процесі формування довіри. Сформульовані теоретичні положення можуть бути використані для подальшого розвитку моделей, які пояснюють поведінку особистості в різних соціальних ситуаціях. Крім того, робота створює основу для подальших наукових пошуків, пов'язаних із впливом соціального сприйняття на динаміку групових процесів, розв'язання конфліктів та комунікацію в умовах соціального різноманіття. Теоретичні узагальнення можуть сприяти створенню методологічних підходів до подальшого вивчення довіри як ключового компонента соціальної взаємодії.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для підвищення якості міжособистісної взаємодії в різних соціальних умовах. Розроблені рекомендації можуть бути корисними для психологів, соціальних працівників і педагогів у процесі формування довіри в міжособистісних стосунках. Здобуті дані доцільно застосовувати у тренінгових програмах, спрямованих на розвиток навичок соціальної перцепції та комунікативної компетентності, особливо серед молоді. Результати дослідження мають практичну цінність і для організаційного середовища, де результативна взаємодія та довіра між працівниками

сприяють зростанню продуктивності. Крім того, напрацьовані положення можуть бути використані у сфері конфліктології та медіації для врегулювання соціальних і міжособистісних конфліктів.

Апробація та впровадження результатів. Результати проведеного дослідження доповідалися здобувачем та отримали схвалення на таких міжнародних конференціях: на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (26 жовтня 2025 р., м. Кам'янець-Подільський), XII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми експериментальної психології: досвід та перспективи» на пошану професора А.І. Шинкарюка (23 жовтня 2026 р., м. Кам'янець-Подільський), на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2025 р.), на XII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми сучасної психології: перспективні та пріоритетні напрями наукових досліджень молодих науковців» (Кам'янець-Подільський, 17 листопада 2026 р.), на XI Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості на європейському просторі» (Кам'янець-Подільський, 16 лютого 2026 р.), на XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин» (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2026 р.) та знайшли своє відображення у публікації автора.

Публікації.

Мельник Т.В. Значення соціальної перцепції у міжособистісній взаємодії. *Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин*: Матеріали XVIII Міжнародної науково-практичної конференції, 23 квітня 2026 р. / за ред. Л.А. Онуфрієвої. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2026. С.264–267.

URI : <http://elar.kpnu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/10072>

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, списку використаних джерел кількістю 91 позиція, з них 22 іноземною мовою, містить 1 таблицю, 5 рисунків. Загальна кількість сторінок 61.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЇ ДОВІРИ

1.1. Поняття та структура соціальної перцепції

Соціальна перцепція – це сприйняття, розуміння та оцінка людьми соціальних об'єктів: інших людей, самих себе, груп, соціальних спільнот тощо. Термін «соціальна перцепція» був введений Дж. Брунером у 1947 році під час розробки нового погляду на сприйняття. Спочатку під соціальною перцепцією розуміли соціальну детермінацію перцептивних процесів. Згодом дослідники почали використовувати цей термін для позначення процесу сприйняття соціальних об'єктів, під якими маються на увазі інші люди, соціальні групи, великі соціальні спільноти (Дудар, 2017). Крім того, значний вплив на становлення досліджень соціальної перцепції Також значний вплив на становлення досліджень соціальної перцепції мали роботи Е. Блейера, У. Джемса, Г. Келлі, Ч. Кулі, Дж. Міда, Р. Нісберта, Л. Росса та інших (Єфімова, 2009; Зорій, 2015; Корх, 2013; Слюсаревський, & Хазратова, 2015).

Так, відправною точкою соціально-психологічного аналізу Ч. Кулі є ідея так званого «дзеркального Я», де особистість розуміється як сукупність психічних реакцій людини на думки оточуючих (Ситнік, 2021).

Дж. Мід, використовуючи ідею Ч. Кулі, розвиває її далі, зазначаючи, що становлення «Я» відбувається в ситуаціях взаємодії. Проте не тому, що люди є простими реакціями на думки інших, а тому, що в цих ситуаціях формується особистість людини. У цих умовах вона усвідомлює себе, не просто дивлячись на інших, а діючи разом із ними (Губа, & Павлюк, 2015; Слюсаревський, & Хазратова, 2015).

Цікавий підхід розвивають Л. Росс і Р. Нісберт, стверджуючи, що за певних умов «влада ситуації» проявляється набагато сильніше, ніж особистісні особливості людей. Внаслідок цього виникає фундаментальна помилка атрибуції, яка полягає у переоцінці особистісних рис і недооцінці значення ситуації (Муха, 2013; Федотова, 2015).

Важливо зазначити, що соціальне сприйняття включає міжособистісне сприйняття, самосприйняття та міжгрупове сприйняття.

Міжособистісне сприйняття – це сприйняття, розуміння та оцінка людини іншою людиною. Важливою особливістю міжособистісного сприйняття є не лише оцінка якостей людини, але й сприйняття її у взаєминах з іншими людьми (Корх, 2013; Москалець, 2021).

Структура міжособистісного сприйняття зазвичай описується як трикомпонентна. Вона включає: суб'єкт міжособистісного сприйняття, об'єкт міжособистісного сприйняття та сам процес міжособистісного сприйняття (Карпенко, 2011; Варіна, Мельнікова, & Каткова, 2018).

Для суб'єкта сприйняття всі характеристики поділяються на два класи: фізичні та соціальні. У свою чергу, соціальні характеристики включають зовнішні (формальні рольові характеристики та міжособистісні рольові характеристики) та внутрішні (система диспозицій особистості, структура мотивів тощо). Відповідно, такі ж характеристики фіксуються і в об'єкта міжособистісного сприйняття (Арканова, 2009).

Серед соціально-перцептивних механізмів, тобто способів, за допомогою яких люди розуміють, інтерпретують і оцінюють інших людей, виділяють: сприйняття зовнішнього вигляду та поведінкових реакцій об'єкта, сприйняття внутрішнього образу об'єкта, тобто набору його соціально-психологічних характеристик, що здійснюється через механізми емпатії, рефлексії, атрибуції, ідентифікації та стереотипізації (Костюченко, 2016; Філоненко, 2008).

Зупинимось на деяких механізмах сприйняття докладніше. Стереотипізація є одним із найважливіших механізмів міжособистісного пізнання. Під впливом оточення та завдяки взаємодії з ним у кожної людини формуються конкретні еталони, користуючись якими вона оцінює інших людей (Костюченко, 2016).

Так, А.О. Реан виділяє шість груп соціально-перцептивних стереотипів: антропологічні, етнонаціональні, соціально-статусні, соціально- рольові,

експресивно-естетичні, вербально-поведінкові. У результаті стереотипізації формується соціальна установка – схильність, готовність людини сприймати щось певним чином і діяти тим чи іншим способом.

Особливості формування соціальних установок пов'язані з тим, що вони мають певну стійкість і виконують функції алгоритмізації та пізнання (Каряка І., Фартушна, & Каряка О., 2018).

Іншим механізмом міжособистісного сприйняття є проєктування. Механізм проєктування полягає в неусвідомленому наділенні іншої людини власними мотивами, приписуванні їй переживань і якостей, які властиві самому оцінювачу, але можуть бути відсутніми у тієї особи, яку оцінюють. Людина схильна приписувати іншому не лише власні риси характеру, але й деякі поведінкові та мотиваційні особливості. Так, було встановлено, що, оцінюючи іншу людину, людина може бачити та справді бачить риси, які можуть бути негативними та характеризувати її власну особистість (Каряка І., Фартушна, & Каряка О., 2018).

Усі дослідники, які спостерігали явище «проєктування» під час формування думки про іншу людину, зазначають, що тенденція приписувати власні якості чи стани іншим людям особливо виражена у осіб, які відзначаються недостатньою самокритичністю та слабким розумінням власної особистості. Важливо зазначити, що дослідники процесу пізнання людьми одне одного також з'ясували, що повнота та характер оцінки іншої людини залежать від таких якостей оцінювача, як ступінь впевненості у собі (Муха, 2013; Коструба, 2020; Шамлян, 2006 та ін.).

Ідентифікація, на відміну від проєктування, пов'язана зі свідомим уявленням себе на місці іншого (Лактіонова, 2011). Термін «ідентифікація», що означає ототожнення себе з іншим, свідчить про те, що одним із найпростіших способів розуміння іншої людини є уподібнення себе їй. У багатьох реальних ситуаціях взаємодії люди часто будують припущення про внутрішній стан партнера, спираючись на спробу уявити себе на його місці.

У цьому контексті ідентифікація виступає як один із механізмів

пізнання та розуміння іншої людини (Нікон, & Пугач, 2024).

До важливих механізмів соціального сприйняття також належить причинна інтерпретація соціальних об'єктів – каузальна атрибуція. Засновником досліджень з каузальної атрибуції є Ф. Хайдер (Fritz Heider, 1958), який вважав, що люди прагнуть приписати поведінку внутрішнім або зовнішнім причинам (Кульчицька, 2014).

Крім того, слід зазначити низку інших авторів, які проводили значні дослідження в цій галузі: Е. Джоунз і К. Девіс (Edward Jones, & Keith Davis, 1965), Г. Келлі (Harold Kelley, 1973).

Так, Е. Джоунз і К. Девіс зауважили, що люди часто доходять висновку, що наміри й диспозиції інших людей відповідають їхнім діям. Дослідження Г. Келлі ґрунтуються на положенні, що кожна людина має систему схем причинності, і при поясненні причин чужої поведінки так чи інакше спирається на одну з таких схем. Іншими словами, у буденних інтерпретаціях люди часто не враховують можливу причину поведінки, якщо вже відомі інші правдоподібні причини (Doherty, & Ryder, 1979).

Досліджуючи причини актуалізації тієї чи іншої схеми в кожному конкретному випадку, Г. Келлі встановив, що вибір каузальної схеми пов'язаний із низкою зовнішніх і внутрішніх факторів. Процес атрибуції залежить від значущості події, від того, чи є суб'єкт пізнання учасником події чи її спостерігачем, від того, що потрапляє в поле зору суб'єкта як

«фігура», від мотивації суб'єкта, його попередньої оцінки об'єктів пізнання тощо (Федотова. 2015).

Відомо, що з розвитком ідей каузальної атрибуції змінювався початковий зміст теорії. Якщо раніше йшлося про способи приписування причин поведінки, то тепер досліджують способи приписування ширшого класу характеристик: намірів, почуттів, рис особистості. Однак основний тезис залишається незмінним: люди, пізнаючи одне одного, прагнуть зрозуміти причини поведінки (Корх, 2013; Череватенко, 2012; Шайгородський. 2020).

Особливий інтерес являє та частина теорії атрибуцій, яка аналізує питання про приписування відповідальності за будь-які події іншій людині.

Так, у низці досліджень було показано, що характер атрибуцій залежить від того, чи є суб'єкт сприйняття учасником певної події, чи її спостерігачем. У цих двох різних випадках обирається різний тип атрибуції. Г. Келлі (Harold Kelley, 1984) виділив три такі типи:

Особистісна атрибуція (коли причина приписується особі, яка здійснює вчинок). Об'єктна атрибуція (коли причина приписується об'єкту, на який спрямована дія). Обставинна атрибуція (коли причина події пояснюється обставинами). Наприклад, спостерігач частіше використовує особистісну атрибуцію, тоді як учасник схильний більше пояснювати події обставинами (Каряка І., Фартушна, & Каряка О., 2018).

Дослідники Демянюк О.Б., та Косарева О.І. у своїх дослідження вивчають особливості соціальної перцепції у студентської молоді з гендерним акцентом спрямованим на вивчення того, як молодь сприймає себе та інших через призму соціальних і культурних гендерних стереотипів (Демянюк, & Косарева, 2018). Увага приділяється гендерним відмінностям у сприйнятті таких характеристик, як компетентність, лідерство, емоційна чутливість, що впливають на міжособистісну взаємодію. Значущим аспектом є аналіз впливу традиційних гендерних ролей і очікувань суспільства на формування уявлень студентів про себе та своїх ровесників. Дослідження також враховує динаміку змін у соціальній перцепції в умовах сучасного мультикультурного середовища, що відкриває можливості для подолання стереотипів. Такі дослідження спрямовані на вироблення рекомендацій для освітніх закладів щодо сприяння гендерній рівності та розвитку критичного мислення у студентської молоді.

1.2. Психологічний феномен довіри: сутність, різновиди та характерні риси

Довіра є складним багатовимірним явищем, що становить підґрунтя гармонійного функціонування особистості в соціальному середовищі, формуючи відчуття захищеності, упевненості та прийняття. Довіра до себе виявляється у внутрішній переконаності людини у власній здатності ухвалювати виважені рішення, долати труднощі та нести відповідальність за власні вчинки. Довіра до світу проявляється через сприйняття навколишньої реальності як відносно стабільної й упорядкованої, що створює основу для прийняття нових викликів і взаємодії з довкіллям. Міжособистісна довіра трактується як упевненість у доброзичливому ставленні, чесності та підтримці з боку інших людей, що є важливою передумовою формування глибоких і тривалих взаємин. Загалом довіра постає емоційно-когнітивною основою, яка сприяє становленню цілісної особистості, відкритості до світу та побудові гармонійних соціальних зв'язків (Левицька, 2022; Лисенко, 2019; Мосол, 2024; Саранчук, 2021; Чуйко, Чаплак, 2020; Шайгородський, 2020; Шевченко, Кузьмич, Гмиріна, 2024; Шевченко О., 2018).

У працях Божаківської М. довіра осмислюється як цінність, що визначає якість міжособистісних взаємин. Такий підхід передбачає розгляд довіри як основи формування стійких соціальних зв'язків, які забезпечують ефективну комунікацію та співпрацю. Дослідниця також наголошує на етичному й моральному вимірі довіри, розглядаючи її як одну з фундаментальних складових гармонійних взаємин між людьми. Аксіологічний підхід до довіри акцентує її значення як провідної моральної цінності, що визначає якість міжособистісної взаємодії та сприяє взаєморозумінню, емпатії й сталому розвитку соціальних зв'язків (Крижанівська, & Свідерська, 2021).

У дослідженнях Лисенка Д. П. довіра аналізується в межах психології як базовий феномен, що впливає на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери особистості. Основна увага зосереджується на механізмах формування

довіри, її ролі в міжособистісних стосунках і соціальній інтеграції. Такі наукові розвідки дають змогу краще зрозуміти, яким чином довіра зароджується в дитинстві під впливом батьківського стилю виховання, а також як вона видозмінюється на різних вікових етапах. Важливою є і роль довіри в адаптації до нових життєвих обставин, подоланні стресових станів та підтриманні психологічного благополуччя. Окремо аналізується вплив зради, обману або травматичного досвіду на руйнування довіри, а також можливості її відновлення в психологічній практиці (Кметюк, & Скларова, 2023; Плетка, 2019; Поцелуйко, 2015; Супрунець, 2013; Стеценко, 2018; Федотова, 2015 та ін.).

Довіра як важливий складник психічного здоров'я розглядається у працях Чайки Г., де акцент зроблено на аналізі її значення для підтримання емоційної рівноваги та стресостійкості. Такі дослідження дають можливість зрозуміти, як довіра до себе й до світу сприяє формуванню позитивного мислення, відчуття безпеки та оптимістичного сприйняття життя. Особлива увага приділяється тому, як довіра впливає на здатність людини встановлювати й підтримувати здорові міжособистісні взаємини, що є істотною складовою психологічного благополуччя. Довіра також розглядається як засіб подолання тривожних і депресивних станів, а також як ресурс відновлення після психотравматичних подій. Практична цінність такого підходу полягає у запропонованих методиках розвитку та відновлення довіри в межах психотерапевтичної роботи з метою покращення загального психічного стану людини (Чайка, 2022).

У дослідженні Сімпсона Simpson J. A. логіка еволюції наукових уявлень про довіру представлена як послідовний перехід від її розуміння як атитюдів, пов'язаних зі сприйняттям рівня надійності, готовності до співробітництва та допомоги з боку інших людей у повсякденних і експериментальних умовах, до ширшого психологічного осмислення цього феномена. Саме таке трактування стало відправною точкою для подальших психологічних досліджень довіри (Simpson, 2007).

На початку 80-х років увага дослідників зосередилася на вивченні довіри між конкретними партнерами в умовах їхньої взаємозалежності (Супрунець, 2013). Інакше кажучи, диспозиційний підхід, який тривалий час був традиційним для психологічного вивчення довіри, поступово поступився місцем міжособистісному, або діадичному, підходу, у межах якого предметом аналізу стало стратегічне чи раціональне довір'я.

Щодо ідентичнісного підходу, то він сформувався на межі століть як своєрідна прикладна гілка досліджень довіри, своєрідна «теорія довіри середнього рівня», зосереджена переважно на її вивченні в організаційному середовищі (Петрик, 2017).

Може скластися враження, що диспозиційний підхід утратив наукову актуальність і вже не викликає інтересу в соціальних психологів, проте це не зовсім так. Хоча сьогодні він менш помітний на тлі експериментальних і прикладних досліджень стратегічної, раціональної та групової довіри, його подальший розвиток усе ж зберігає наукову доцільність.

Група американських і німецьких учених, аналізуючи довіру між незнайомими людьми, дійшла висновку, що особливості встановлення та підтримання кооперативних відносин між незнайомцями дають змогу глибше зрозуміти логіку функціонування суспільних відносин. Більше того, така довіра виступає своєрідним каталізатором подальшого розгортання міжособистісної взаємодії (Hardin, 2001; Kramer, 1999; Luhmann, 1988).

Незважаючи на розмаїття авторських інтерпретацій довіри, у соціальній психології сформувалася достатньо чітка класифікація цього феномена. У межах соціально-психологічного знання можна виокремити три основні підходи до його вивчення ((Крижанівська, & Свідерська, 2021).

Перший підхід розвивався в руслі необіхевіористської орієнтації та був пов'язаний із дослідженням міжособистісної довіри, яка виявляється у взаємодії двох осіб. Його цілком обґрунтовано можна назвати діадичним, оскільки його теоретичною основою стала концепція діадичної взаємодії Д. Тібо та Г. Келлі (Carter, & Weber, 2010).

В основі другого, ідентичнісного, підходу лежить теорія соціальної категоризації Г. Теджфела та Дж. Тернера. Цей напрям зосереджується на вивченні групової та міжгрупової довіри.

Третій підхід – диспозиційний – спрямований на дослідження соціальних установок і очікувань, пов'язаних із довірою до інших людей, але таких, що виходять за межі безпосередньої міжособистісної комунікації (Крива, 2018).

Одними з перших психологічних праць, присвячених як диспозиційній довірі, так і довірі загалом, стали дослідження Дж. Роттера. У 1967 році він опублікував статтю «Нова шкала для вимірювання рівня міжособистісної довіри», у якій уперше окреслив довіру в межах диспозиційного підходу. Пізніше вчений суттєво розвинув власну концепцію, а його праці стали теоретичною основою диспозиційного напрямку у вивченні довіри. Саме тому доцільно звернутися до ключових положень його концепції (Rotter, 1967).

1.3. Взаємодія соціальної перцепції та психології довіри: аналіз сучасних наукових підходів

Міжособистісну довіру Дж. Роттер визначав як очікування людини або групи щодо того, що на слово, обіцянку, усне чи письмове повідомлення іншої особи або групи можна покластися. Таке очікування має важливе значення для всього процесу навчання, оскільки воно полегшує засвоєння нової інформації (Rotter, 1967). Як очікування, міжособистісна довіра формується на основі досвіду взаємодії з батьками, однолітками, педагогами, а також під впливом вербальних повідомлень від значущих джерел (Кравець, 2011; Кравців, Тавровецька, 2024; Товканець, 2018). Надалі цей досвід переноситься на нові життєві ситуації (Rotter, 1967). Уже з самого визначення впливають кілька важливих положень. Передусім теоретичним підґрунтям диспозиційного підходу стала теорія соціального навчання у трактуванні Дж. Роттера, де міжособистісна довіра виступає однією з двох провідних характеристик особистості поряд із локусом контролю.

По-друге, міжособистісна довіра за своєю природою є генералізованим очікуванням. Саме в цьому понятті найповніше розкривається сутність довіри в межах диспозиційного підходу. У загальному розумінні підкріплення поведінки формує очікування того, що така сама поведінка або подія й надалі спричинятиме підкріплення, тоді як його відсутність може послаблювати таке очікування; генералізованість очікування означає його поширення на класи ситуацій, які людина сприймає як пов'язані або подібні (Rotter, 1967). Зміст поняття «генералізоване очікування» дає змогу зрозуміти, чому довіра не обов'язково має бути жорстко прив'язаною до конкретної ситуації взаємодії, хоча саме це часто стає предметом критики з боку прихильників діадичного підходу. Так, Р. Хардин вважає неспроможним трактування довіри поза її зв'язком із суб'єктом та конкретними умовами («А довіряє»), натомість пропонуючи раціональну модель – «А довіряє В стосовно Х» (Rotter, 1967). Водночас, як бачимо, таке узагальнене розуміння довіри також має достатні підстави.

З іншого боку, Дж. Роттер наголошував на відмінності власного тлумачення довіри від поняття базової довіри Е. Еріксона (Rotter, 1967). На перший погляд, его-психологічне розуміння довіри як ключового компонента здорової особистості має чимало спільного з диспозиційним підходом. Сформувавшись переважно в ранньому дитинстві, довіра надалі впливає на всі форми взаємодії внутрішнього світу людини із зовнішньою реальністю, тобто певною мірою також виступає узагальненою, генералізованою рисою особистості. Однак вирішальне значення якості взаємодії з матір'ю в перші роки життя для формування базової довіри істотно відрізняє її від довіри у концепції Дж. Роттера, яка складається під впливом широкого кола значущих взаємодій у процесі соціалізації. Саме тому вагомим внеском Дж. Роттера в соціальну психологію довіри стало розуміння її як соціально-психологічної характеристики, що змінюється протягом усього життя.

Для визначення рівня міжособистісної довіри Дж. Роттер запропонував власну психодіагностичну методику – Шкалу міжособистісної довіри

(Interpersonal Trust Scale, ITS) (Rotter, 1967). Використання цієї шкали значною мірою визначило подальший напрям досліджень: диспозиційний підхід почав розвиватися через вивчення соціально-психологічних відмінностей між людьми з різним рівнем міжособистісної довіри. Зокрема, Дж. Роттер встановив прямий взаємозв'язок між рівнем довіри та надійністю поведінки: люди, які більше довіряють іншим, тобто очікують від них надійності, частіше й самі виправдовують довіру, виявлену до них (Rotter, 1971).

Аналіз результатів низки досліджень, проведених у 1970-х роках, показав, що високий рівень міжособистісної довіри пов'язаний із просоціальною поведінкою: люди з високим рівнем довіри зазвичай менш схильні до неправди, більше поважають права інших, готові надати «другий шанс»; рідше почуваються нещасними, дезадаптованими чи втягнутими у конфлікти; крім того, вони частіше, ніж недовірливі особи, викликають симпатію оточення та сприймаються як друзі (Rotter, 1980).

Doherty, & Ryder у дослідженні поведінки молодят у подружніх конфліктних ситуаціях встановили, що серед чоловіків поєднання схильності до довіри та екстернальності зумовлює найнижчий рівень агресивності під час суперечок, тоді як серед жінок найвищий рівень агресії спостерігався у тих учасниць, які мали низький рівень довіри та внутрішній локус контролю (Doherty, & Ryder, 1979).

Саме в методологічному аспекті особливо виразно виявляється відмінність між розумінням довіри в соціології та її трактуванням у межах соціально-психологічного диспозиційного підходу. Це розмежування потребує чіткого окреслення, оскільки в українських джерелах диспозиційна довіра нерідко подається як поняття, пов'язане із соціальною довірою, соціальною перцепцією, що вивчається соціологією, хоча таке ототожнення не є цілком коректним. Дійсно, теоретичні підвалини розуміння генералізованої, узагальненої довіри були закладені соціологами Ф. Тьоннісом і Г. Зіммелем, а згодом розвинуті у працях Дж. Коулмана, Р.

Патнема, Н. Лумана, Е. Гідденса, Е. Усленера, Ф. Фукуями. Їхні ідеї, гіпотези та висновки враховуються і соціальними психологами, які працюють у руслі диспозиційного підходу до довіри (Doherty, & Ryder, 1979; Dunning, Arderson, Schlosser, Ehlenbracht, & Fetchenhauser, 2014).

Водночас традиційні соціологічні способи оцінювання рівня довіри не можна вважати беззаперечно валідними, а питання про те, який саме різновид довіри вони вимірюють, якщо взагалі вимірюють, досі залишається дискусійним (Шевченко, 2018). У зв'язку з цим поява спеціалізованої методики для визначення рівня особистісної довіри має виняткове значення, оскільки саме вона зробила можливим повноцінне вивчення диспозиційної довіри як окремого соціально-психологічного феномена.

Висновки до першого розділу

У першому розділі було проведено теоретичне осмислення базових понять соціальної перцепції та психології довіри, що дало змогу окреслити їхню роль у міжособистісній і суспільній взаємодії. Соціальну перцепцію визначено як процес сприймання, оцінювання та тлумачення поведінки інших людей, який має визначальне значення для налагодження ефективної комунікації та досягнення взаєморозуміння. У свою чергу, довіра постає важливим механізмом забезпечення стійкості соціальних відносин, оскільки саме вона сприяє взаємній підтримці, єдності інтересів і конструктивній співпраці.

Результати наукових розвідок засвідчують, що соціальна перцепція ґрунтується на когнітивних, емоційних і поведінкових складниках, сукупний вплив яких позначається на формуванні довірливих взаємин. Окрему увагу було зосереджено на феноменах стереотипізації, упередженості та атрибуції, які можуть як посилювати довіру, так і ускладнювати її становлення. Поряд із цим було розглянуто психологічні механізми формування довіри, серед яких виокремлено раціональні, емоційні та інтуїтивні аспекти.

У дослідженні також підкреслено значення культурних, соціальних та індивідуально-психологічних чинників, що впливають на специфіку перцептивних процесів і формування довіри в різних соціальних умовах. Таким чином, теоретичне підґрунтя вивчення соціальної перцепції та довіри формує належну основу для подальшого емпіричного аналізу цих феноменів і підготовки практичних рекомендацій щодо їх використання у сфері психології, менеджменту та соціальної роботи.

РОЗДІЛ II. ЕМПІРИЧНИЙ АНАЛІЗ РІВНЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПЕРЦЕПЦІЇ ТА ПСИХОЛОГІЧНОЇ ДОВІРИ ОСОБИСТОСТІ

2.1. Характеристика методик і особливості організації дослідження

Проведений теоретичний аналіз проблематики засвідчив, що феномен довіри та соціальна перцепція є важливими складовими структури особистості. Для з'ясування особливостей функціонування довіри та соціальної перцепції було організовано емпіричне дослідження, яке проводилося упродовж грудня 2025 року – березня 2026 року. У ньому взяли участь 53 респонденти – здобувачі освіти факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: 24 хлопці та 29 дівчат віком від 19 до 24 років.

Методичну основу дослідження становили «Методика вивчення довіри/недовіри особистості до світу, до інших, до себе А. Купрейченко», Тест «Сприйняття індивідом групи», «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікований варіант М. Фетіскіна)», а також для визначення рівня міжособистісної довіри – методика Дж. Роттера «Шкала міжособистісної довіри» (Interpersonal Trust Scale, ITS).

1. «Методика вивчення довіри/недовіри особистості до світу, до інших, до себе А. Купрейченко». Ця методика є психодіагностичним інструментом, що дає змогу оцінити рівень довіри особистості до світу, інших людей і самої себе. Вона спрямована на виявлення базових установок, які визначають поведінку людини, її взаємини з оточенням та емоційний стан. Інструмент ґрунтується на анкетуванні, у межах якого респондент оцінює низку тверджень, що стосуються ставлення до навколишньої реальності та власної особистості. Методика охоплює різні аспекти довіри, зокрема емоційну відкритість, рівень тривожності, готовність до співпраці та самоприйняття. Отримані результати дають змогу виявити як позитивні

установки, так і ймовірні бар'єри, зумовлені недовірою. Цей інструмент широко застосовується у психологічному консультуванні, педагогічній практиці та організаційній психології. Завдяки своїй універсальності методика є цінним засобом для глибшого розуміння внутрішнього світу особистості та поліпшення її соціальної адаптації.

Методика вивчення довіри/недовіри особистості до світу, інших людей і себе за А. Купрейченком базується на оцінюванні трьох основних сфер довіри. Кожна з них представлена окремою шкалою та має свої специфічні характеристики.

Довіра/недовіра до світу. Ця шкала відображає загальне ставлення людини до навколишнього світу. Вона показує, наскільки особистість сприймає світ як безпечний, стабільний і передбачуваний простір. Високі показники довіри свідчать про оптимістичне світосприйняття, впевненість у зовнішньому середовищі та готовність до взаємодії з ним, тоді як низькі можуть вказувати на підвищену тривожність, переживання загрози або сприйняття світу як ворожого.

Довіра/недовіра до інших людей. Ця шкала характеризує рівень відкритості людини у міжособистісних взаєминах та її впевненість у партнерській взаємодії. Особи з високим рівнем довіри до інших зазвичай виявляють емпатію, налаштовані на співпрацю та активну взаємодію, тоді як низький рівень довіри може свідчити про підозріливість, замкненість або страх бути ошуканим чи використаним.

Довіра/недовіра до себе. Ця шкала пов'язана із самооцінкою, впевненістю у власних можливостях і здатністю ухвалювати правильні рішення. Високий рівень довіри до себе виявляється у самоприйнятті, внутрішній узгодженості та впевненості у власних силах. Натомість низькі показники можуть проявлятися через надмірну самокритичність, сумніви у власних діях або відчуття безпорадності.

Загалом методика дає можливість комплексно проаналізувати всі три

сфери, надаючи важливу інформацію для розуміння особистісного розвитку, особливостей міжособистісної взаємодії та рівня адаптації людини до соціального середовища.

2. Тест «Сприйняття індивідом групи».

Міжособистісне сприйняття у групі зумовлюється багатьма чинниками. Найчастіше серед них досліджують соціальну установку, попередній досвід, особливості самосприйняття, характер міжособистісних взаємин, ступінь поінформованості один про одного, а також ситуаційний контекст, у межах якого реалізується механізм міжособистісної перцепції. Одним із найсуттєвіших чинників міжособистісного сприйняття є ставлення до об'єкта сприйняття. Водночас на цей процес впливає не лише ставлення до окремої особи, а й ставлення індивіда до групи загалом. Сприйняття індивідом групи створює своєрідне тло, на якому відбувається міжособистісне сприйняття. Саме тому дослідження того, як людина сприймає групу, є важливим складником аналізу міжособистісного сприйняття, оскільки поєднує два різні соціально-перцептивні процеси. Запропонована методика дає змогу виявити три можливі типи сприйняття індивідом групи. При цьому показником типу такого сприйняття виступає роль групи в індивідуальній діяльності того, хто її сприймає (Карпенко, 2021).

1. Індивід може сприймати групу як перешкоду для власної діяльності або ставитися до неї нейтрально. У такому разі група не має для нього самостійної цінності. Це проявляється у схильності уникати спільних форм діяльності, віддавати перевагу індивідуальній роботі та обмежувати контакти. Такий тип сприйняття можна визначити як «індивідуалістичний».

2. Індивід може розглядати групу як інструмент досягнення власних цілей. У цьому випадку вона оцінюється насамперед із позиції її корисності для особистості. Перевага надається більш компетентним учасникам групи, які здатні допомогти, узяти на себе розв'язання складних завдань або стати джерелом важливої інформації. Такий тип сприйняття

групи можна назвати «прагматичним».

3. Індивід може сприймати групу як самостійну цінність. У центрі уваги перебувають інтереси групи та її членів, виявляється зацікавленість як у досягненнях окремих учасників, так і групи загалом, а також прагнення зробити власний внесок у спільну діяльність. У цьому випадку вагоме значення мають колективні форми роботи. Такий тип сприйняття своєї групи можна охарактеризувати як «колективістичний».

На кожен пункт анкети передбачено 3 варіанти відповіді, що позначаються літерами а, б, в. Із запропонованих відповідей на кожне запитання респондент обирає ту, яка найбільш точно відображає його позицію. Для кожного питання допускається вибір лише однієї відповіді (Косович, 2008).

3. «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності (модифікований варіант М. Фетіскіна)»

Ця методика дає змогу отримати результати за такими шкалами:

1. Взаємопізнання – це процес, у ході якого окремі особи або групи досягають розуміння один одного через обмін інформацією, емоційним досвідом та враженнями.
2. Взаєморозуміння – це процес досягнення спільного смислового поля між людьми або групами, що ґрунтується на співпереживанні, усвідомленні думок і почуттів іншого.
3. Взаємовплив – це процес, у якому одна особа або група впливає на поведінку, думки чи емоції іншої через комунікацію, вчинки або соціальні взаємодії (самокорекція, саморефлексія).
4. Соціальна автономність – це здатність особистості самостійно приймати рішення й діяти в межах соціуму, зберігаючи незалежність від зовнішнього впливу.
5. Соціальна адаптивність – це здатність індивіда або групи діяти й приймати рішення незалежно від зовнішнього тиску, зберігаючи

при цьому власну ідентичність та систему цінностей у соціальному середовищі.

6. Соціальна активність – це залученість особистості до різних соціальних, громадських або політичних процесів, спрямованих на зміну чи підтримку соціальних норм і суспільних умов (Кульчицька, 2012).

7. Шкала міжособистісної довіри Дж. Роттера (Interpersonal Trust Scale, ITS).

Для оцінювання рівня міжособистісної довіри у дослідженні було використано спеціальну методику, розроблену Дж. Роттером, – «Шкалу міжособистісної довіри» (Interpersonal Trust Scale, ITS). Адаптований варіант методики дає змогу визначити не лише рівень довіри особистості до інших людей, а й рівень «політичної довіри», тобто ставлення до політичної системи та суспільства загалом. Якщо взаємодія відбувається між двома особами, йдеться про міжособистісну довіру, а коли одна зі сторін уособлює соціальну групу, організацію або культурні цінності, це свідчить про довіру до системи чи культури (Rotter, 1967).

Методика містить 25 тверджень, щодо яких учасники мають висловити згоду або незгоду. Наприклад, «Коли маєш справу з незнайомими людьми, краще бути обережним, поки вони не доведуть, що їм можна довіряти». Усі відповіді підсумовуються, а отриманий результат відображає загальний рівень довіри: що вищий показник, то вищий рівень довіри, і навпаки.

Результати можуть коливатися від 25 балів (абсолютна недовіра) до 125 балів (абсолютна довіра), а середнє значення становить 75 балів.

Комплекс зазначених методик у межах нашого дослідження спрямований на всебічне вивчення довіри особистості до себе, інших людей і соціальних груп, а також на оцінювання міжособистісних та інтерактивних компетентностей. Методика А. Купрейченко дає можливість глибоко проаналізувати базові установки довіри/недовіри до світу, інших і себе. Тест

«Сприйняття індивідом групи» дозволяє дослідити взаємини особистості з групою, рівень її включеності та ставлення до колективу. Методика «Діагностика перцептивно-інтерактивної компетентності» (модифікація М. Фетіскіна) спрямована на оцінювання здатності до ефективної соціальної взаємодії та сприйняття інших людей. Шкала міжособистісної довіри Дж. Роттера дає змогу кількісно визначити рівень довіри як до окремих осіб, так і до соціальних інституцій, формуючи цілісне уявлення про соціально-психологічне функціонування індивіда.

2.2. Опрацювання та інтерпретація результатів проведеного дослідження

На рисунку 2.2.1 подано діаграму, що відображає склад вибірки досліджуваних. До неї увійшли 53 респонденти, серед яких 24 юнаки та 29 дівчат.

Рис. 2.2.1. Склад вибірки досліджуваних.

У ході дослідження рівня довіри було визначено відсоткове співвідношення показників довіри/недовіри особистості до себе, світу та інших людей.

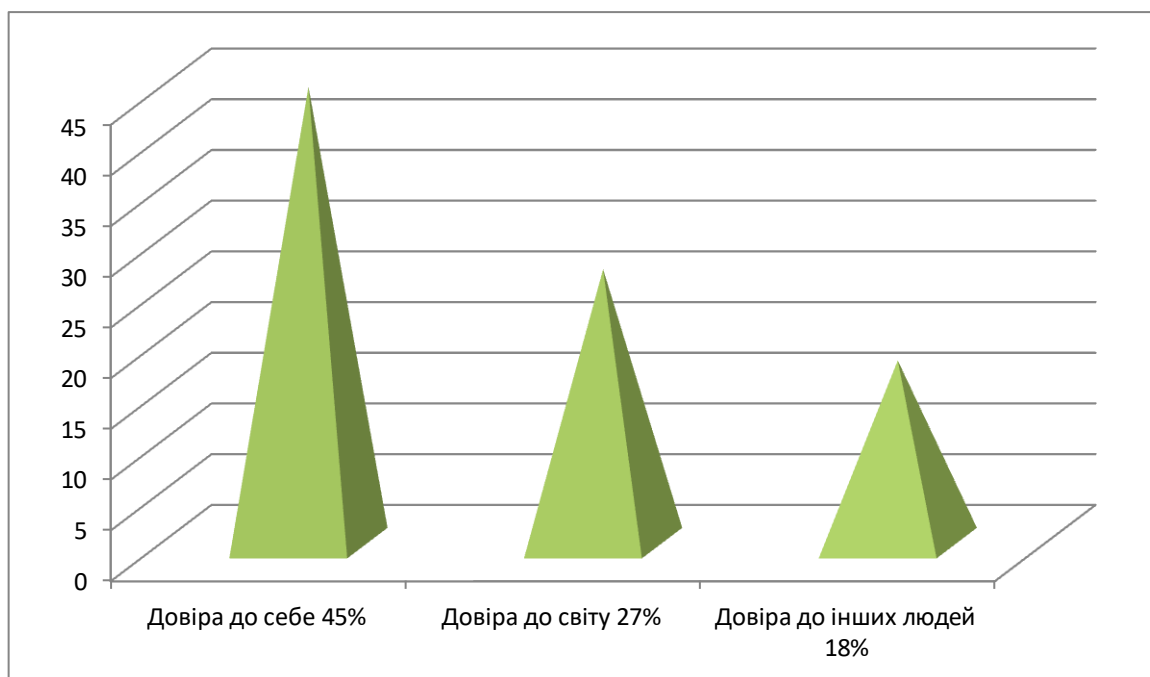

Рис. 2.2.2. Відсоткове співвідношення показників довіри/недовіри особистості до себе, світу та інших людей.

За результатами проведеного опитування було з'ясовано, що рівень довіри до себе, світу та інших людей істотно відрізняється, що відображає різні аспекти соціально-психологічного сприйняття. Найвищим виявився показник довіри до себе – 45%, що свідчить про достатньо виражену впевненість респондентів у власних можливостях, рішеннях і внутрішніх ресурсах. Показник довіри до світу на рівні 27% указує на середній ступінь сприйняття навколишнього середовища як безпечного, упорядкованого та відносно передбачуваного. Найнижчим зафіксовано рівень довіри до інших людей – 18%, що може свідчити про обережність у взаємодії, поширення недовірливих установок або недостатньо виражене відчуття підтримки в соціальних контактах. Такий розподіл демонструє переважання орієнтації на індивідуальну автономію порівняно з міжособистісними та ширшими соціальними вимірами довіри. Подібна тенденція може бути зумовлена як культурними особливостями, так і впливом сучасних соціально-економічних умов. Отримані результати дають підстави стверджувати, що учасники дослідження більшою мірою схильні покладатися на власні сили, ніж на

зовнішні обставини чи оточення. Така структура довіри може позначатися на способах налагодження міжособистісних взаємин і прийняття рішень у різних соціальних ситуаціях. Знижений рівень довіри до інших людей і світу загалом може вказувати на потребу в розвитку комунікативних умінь та створенні середовища, яке сприятиме взаємній підтримці й відчуттю безпеки.

У процесі діагностики перцептивно-інтерактивної компетентності було отримано результати за такими шкалами:

Взаємопізнання – це процес, у межах якого окремі особи або групи досягають розуміння один одного через обмін інформацією, емоціями та досвідом.

Взаєморозуміння – це процес формування спільного розуміння між людьми або групами, що ґрунтується на співпереживанні, усвідомленні думок і почуттів іншого.

Взаємовплив – це процес, у якому одна особа або група змінює поведінку, думки чи емоційний стан іншої через спілкування, дії або соціальні взаємодії (самокорекція, саморефлексія).

Соціальна автономність – це здатність особистості самостійно ухвалювати рішення та діяти в межах соціуму, зберігаючи незалежність від зовнішнього впливу.

Соціальна адаптивність – це здатність індивіда або групи діяти та приймати рішення в соціальному середовищі, зберігаючи власну ідентичність і систему цінностей, незважаючи на зовнішній тиск.

Соціальна активність – це залученість особистості до різних соціальних, громадських або політичних процесів, спрямованих на зміну або підтримку соціальних норм і суспільних умов.

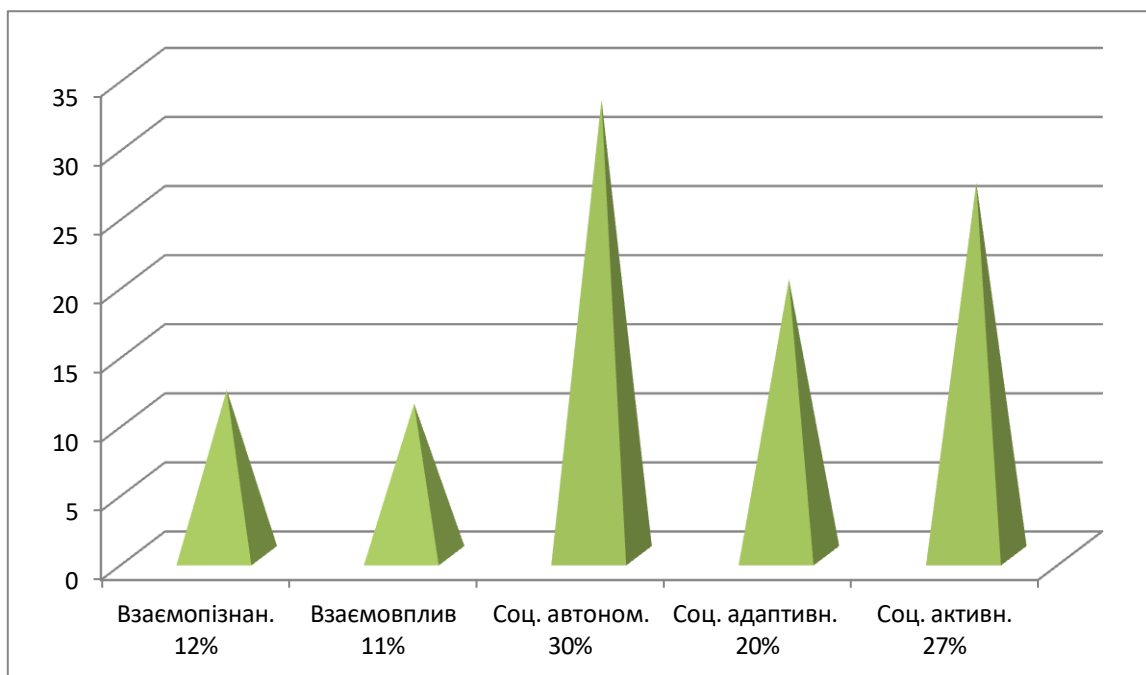

Рис. 2.2.3. Відсоткове співвідношення показників перцептивно-інтерактивної компетентності за шкалами: взаємопізнання, взаєморозуміння, взаємовплив, соціальна автономність, соціальна адаптивність, соціальна активність.

Відсоткове співвідношення шкал соціальної перцепції – це спосіб відобразити розподіл значень між різними аспектами взаємодії особистості з соціальним середовищем. Як видно з рисунку 3 кожен компонент у вказаних відсотках та його значення.

Взаємопізнання (12%), ця шкала описує здатність розуміти та оцінювати інших людей у соціальному середовищі, а також готовність сприймати їхні особливості. 12% – це відносно невелика частка, яка свідчить про середній рівень взаємопізнання. Припустимо, це означає, що у групі чи в досліджуваній соціальній системі існує потреба більше працювати над розвитком емпатії, соціального розуміння або взаємної поваги.

Взаємовплив (11%) – шкала визначає, наскільки учасники соціальної взаємодії можуть впливати один на одного – через свої рішення, ідеї чи поведінку. 11% також є невисоким показником, що може свідчити про недостатню активність у міжособистісному впливі або про обмежену відкритість до переконання чи підлаштування під думки інших.

Соціальна автономність (30%) описує здатність діяти незалежно, приймати рішення без надмірної залежності від соціального контексту чи

групового впливу. 30% – найвищий показник серед усіх шкал, що вказує на домінуючу роль автономії у соціальній поведінці. Це може бути позитивним у плані незалежності та самостійності, водночас свідчить про деяку ізолюваність чи небажання активно залучатися до групових процесів.

Соціальна адаптивність (20%). Ця шкала відображає здатність особистості пристосовуватися до змін соціального середовища, приймати нові правила та інтегруватися у спільноту. 20% – помірний показник, який може вказувати на баланс між здатністю до адаптації та потребою зберігати індивідуальність. Однак цей рівень також може свідчити про деякі труднощі у пристосуванні до нового оточення.

Соціальна активність (27%) – визначає рівень залученості у соціальні процеси, готовність брати участь у колективній діяльності та комунікації. 27% – високий показник, який вказує на сильне бажання брати участь у соціальних подіях та впливати на них. Це сигнал про наявність активних ініціативних особистостей у групі.

Ще одним інструментарієм дослідження міжособистісних взаємин у групі нам слугував Тест «Сприйняття індивідом групи».

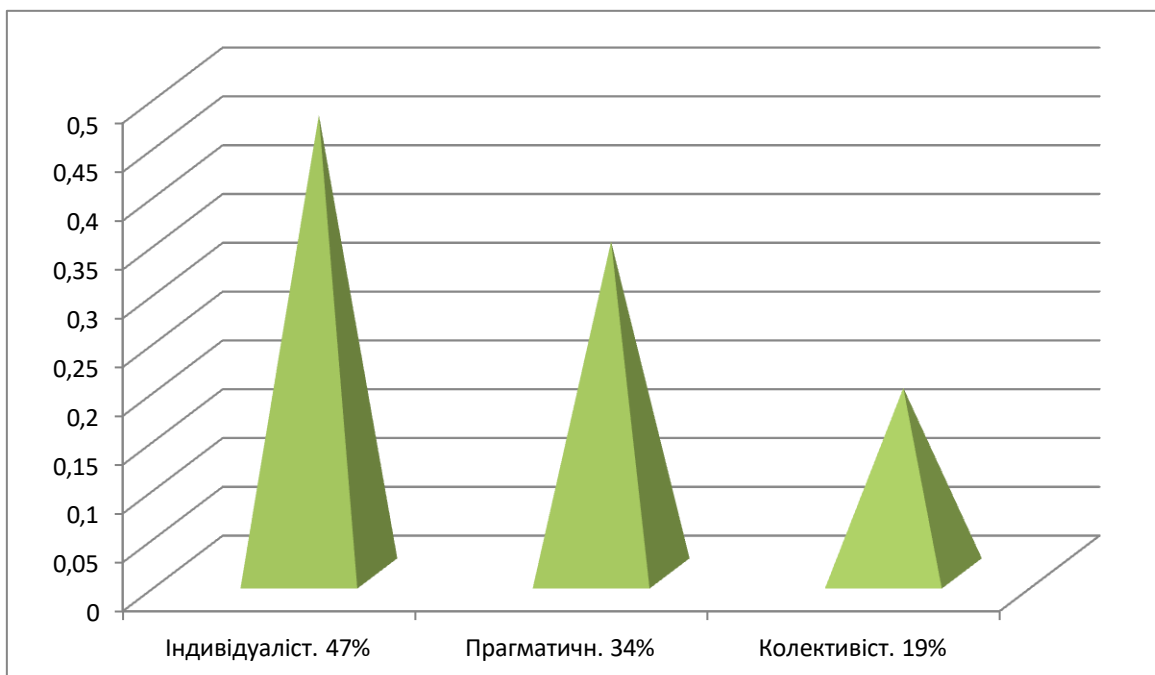

Рис. 2.2.4. Відсоткове співвідношення шкал за Тестом сприйняття індивідом групи

Тест сприйняття індивідом групи дає змогу простежити, яким чином особистість бачить себе в системі групових взаємин і ціннісних орієнтацій. Співвідношення між індивідуалістичним, прагматичним і колективістичним підходами відображає провідні орієнтири у поведінці та мисленні респондентів. Розглянемо детальніше кожен із цих аспектів з урахуванням отриманих результатів.

Індивідуалістичний підхід (47%) свідчить про те, що особистість більшою мірою орієнтується на власні інтереси, цілі та цінності, надаючи їм перевагу над груповими пріоритетами. Показник 47% є найвищим серед трьох шкал, що дає підстави говорити про домінування індивідуалістичної спрямованості. Такі результати можуть означати прагнення людини досягати успіху самотійно, уникаючи надмірної залежності від групи. Основна увага при цьому зосереджується на особистісному розвитку, самореалізації та навчанні. Для цього типу також характерними є високий рівень автономності у прийнятті рішень і формуванні власної думки. Водночас знижена орієнтація на колективні інтереси інколи може зумовлювати труднощі або суперечності в групових ситуаціях.

Прагматичний підхід (34%) відображає гнучкість у взаємодії з групою, що проявляється в орієнтації на раціональність під час ухвалення рішень і прагненні отримати практичну користь від спільної діяльності. Показник 34% можна розглядати як помірний, оскільки він засвідчує збалансовану позицію: людина готова до співпраці, але переважно тоді, коли це є доцільним і приносить взаємну вигоду. Характерною рисою цього підходу є відсутність надмірної емоційної залученості до групи. Особистість долучається до колективної роботи за умови її обґрунтованості та ефективності. При цьому не простежується крайність ані в повному прийнятті, ані у повному запереченні групових цінностей.

Колективістичний підхід (13%) характеризується спрямованістю на групу, орієнтацією на рішення, що відповідають її інтересам, турботою про добробут спільноти та готовністю ставити загальне благо вище за особисті

потреби. Найнижчий показник за цією шкалою свідчить про слабшу вираженість колективістичних установок. Це може означати, що респонденти частіше надають перевагу власним інтересам, ніж груповим. Також це вказує на нижчу мотивацію до активного включення у спільну діяльність, якщо вона безпосередньо не пов'язана з реалізацією особистих цілей. У деяких випадках це може проявлятися у схильності дистанціюватися від командної роботи.

Загальний розподіл показників – 47% (індивідуалізм), 34% (прагматизм), 13% (колективізм) – свідчить про те, що респонденти переважно орієнтовані на власні потреби та цілі. Їхня взаємодія з групою здебільшого має раціональне підґрунтя і залежить від практичної доцільності. Групові інтереси або загальне благо не виступають провідним пріоритетом. Такий профіль є характерним для осіб, які цінують самостійність, але водночас не відмовляються від співпраці з групою, якщо вона є виправданою та корисною.

Для визначення рівня міжособистісної довіри було використано методику Дж. Роттера – Шкалу міжособистісної довіри (Interpersonal Trust Scale, ITS). Відсоткове співвідношення показників високого, середнього та низького рівнів довіри подано на рисунку 5.

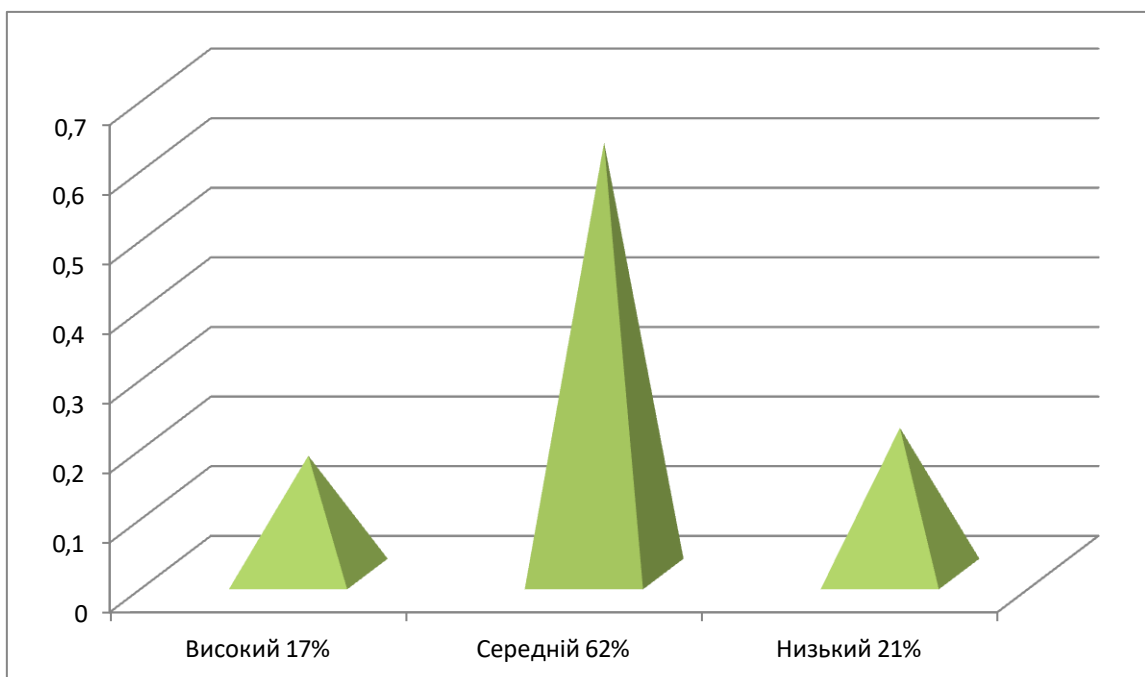

Рис. 2.2.5. Відсоткове співвідношення рівнів міжособистісної довіри за методикою Дж. Роттера – Шкалою міжособистісної довіри (Interpersonal Trust Scale, ITS).

Візуалізовані дані, подані на рисунку 5 за результатами методики Дж. Роттера «Шкала міжособистісної довіри» (Interpersonal Trust Scale, ITS), дають змогу визначити рівень міжособистісної довіри серед учасників дослідження. Високий рівень довіри виявлено у 17% респондентів, що свідчить про їхню відкритість до взаємодії, готовність до налагодження контактів і схильність сприймати інших людей як надійних та доброзичливих.

Середній рівень довіри зафіксовано у 62% опитаних, що вказує на виважений підхід до сприйняття оточення. Такі учасники, як правило, зберігають певну обережність у нових взаєминах, проте за сприятливих умов здатні формувати довірливі зв'язки.

Низький рівень довіри встановлено у 21% досліджуваних, що може свідчити про підвищену підозрілість, замкненість або наявність негативного попереднього досвіду взаємодії з іншими. Подібний показник також може вказувати на ускладнення у встановленні міжособистісних контактів,

високий рівень тривожності чи побоювання бути ошуканим. Загалом одержані дані відображають переважання середнього рівня довіри в досліджуваній групі, що характеризує соціальну атмосферу як помірно довірливу. Водночас наявність помітної частки осіб із низьким рівнем довіри може свідчити про доцільність подальшої роботи, спрямованої на формування більш відкритих і підтримувальних взаємин у соціальному середовищі.

Одержані результати були використані під час статистичного опрацювання даних, яке здійснювалося із застосуванням програмного забезпечення SPSS for Windows (версія 29.0).

Таблиця 2.2.1.

Результати кореляційного аналізу зв'язку компонентів перцептивно-інтерактивної компетентності з показниками довіри у здобувачів освіти

Структурні компоненти	Довіра до себе	Довіра до інших	Довіра до світу	Взаєморозуміння	Соціальна активність	Взаємопізнання
Довіра до себе	1	0,789* *	0,357*	0,373*	0,549**	0,531**
Довіра до інших	0,789* *	1	0,803* *	0,705**	0,711**	0,713**
Довіра до світу	0,357*	0,803* *	1	0,443	0,387*	0,393*
Взаєморозуміння	0,373*	0,373*	0,443*	1	0,336	0,322*
Соціальна активність	0,549* *	0,711* *	0,378*	0,336*	1	1
Взаємопізнання	0,531* *	0,713* *	0,393*	0,322*	1	1

Примітка: рівні значущості: * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Як засвідчують дані таблиці, між довірою до себе та довірою до інших простежується сильний і статистично значущий позитивний зв'язок. Це дає підстави стверджувати, що респонденти з вищим рівнем довіри до себе, як правило, демонструють і вищий рівень довіри до інших людей. Такі особи більш схильні відкриватися у взаємодії та позитивно оцінювати наміри оточення. Окрім цього, виявлено помірний, але статистично значущий

позитивний зв'язок між довірою до себе та довірою до світу ($r = 0,357$). Це може означати, що люди, які більше покладаються на себе, частіше сприймають навколишню реальність у більш позитивному ключі та виявляють більший оптимізм щодо подій, які відбуваються. Також заслуговує на увагу помірний позитивний зв'язок між довірою до себе та здатністю до взаєморозуміння з іншими людьми ($r = 0,373$), що може свідчити про кращу здатність таких осіб розуміти емоції, переживання та потреби інших. Водночас між довірою до інших і довірою до світу встановлено статистично значущий позитивний зв'язок ($r = 0,803$). Це дає змогу припустити, що особи, які довіряють іншим, зазвичай більш позитивно оцінюють і світ загалом, сприймаючи його як простір, у якому люди здатні підтримувати та виявляти доброзичливість. Позитивний зв'язок між довірою до інших і взаєморозумінням ($r = 0,715$) також указує на те, що довірливі до оточення респонденти краще розуміють мотиви, емоційні стани та потреби інших. Окремо варто відзначити ідеальний позитивний зв'язок між соціальною активністю та взаємопізнанням. Це свідчить про те, що активна взаємодія з оточенням зазвичай супроводжується глибшим пізнанням себе. Загалом переважна більшість виявлених кореляцій між компонентами має позитивний характер, що дає підстави говорити про взаємопов'язаний розвиток таких характеристик, як довіра до себе, довіра до інших, довіра до світу та інші складові. Наявність кількох сильних кореляцій ($p < 0,01$) додатково підтверджує значущість цих взаємозв'язків для особистісного розвитку.

Взаємозв'язок соціальної перцепції та довіри є важливим чинником особистісного розвитку, що проявляється через складну систему взаємодії різних компонентів. Отримані результати показують, що довіра до себе, інших людей і світу безпосередньо пов'язана зі здатністю до взаєморозуміння та соціальної активності. Виявлений позитивний зв'язок між довірою до себе та здатністю до взаємопізнання підкреслює важливість саморозуміння у процесі соціальної взаємодії. Таким чином, розвиток

довіри особистості сприяє підвищенню якості соціальних контактів і глибшому усвідомленню себе та оточуючих. Перспективними напрямками подальших досліджень взаємодії соціальної перцепції та довіри особистості є більш детальне вивчення впливу різних соціальних контекстів на формування довіри та взаєморозуміння. Подальші наукові пошуки можуть стати основою для розроблення практичних рекомендацій, спрямованих на вдосконалення міжособистісної комунікації та підвищення ефективності соціальної взаємодії у різних сферах життя.

Висновки до другого розділу

Результати проведеного дослідження засвідчують наявність суттєвих позитивних зв'язків між різними складовими довіри, зокрема довірою до себе, інших людей і світу. Встановлено, що особи з вищим рівнем довіри до себе, як правило, виявляють більшу відкритість у взаємодії з оточенням, демонструють вищу довіру до інших, а також більш позитивно сприймають навколишню дійсність. Це акцентує увагу на важливості самоприйняття як підґрунтя для формування конструктивних соціальних взаємин і оптимістичного бачення реальності.

Помірний позитивний зв'язок між довірою до себе та здатністю до взаєморозуміння з іншими свідчить про значущість саморозуміння для розвитку емпатії та підвищення ефективності соціальної взаємодії. Аналіз результатів також виявив сильну кореляцію між довірою до інших і довірою до світу, що підтверджує взаємозалежність цих характеристик у формуванні гармонійного ставлення до соціального середовища.

Виражений зв'язок між соціальною активністю та здатністю до глибшого самопізнання підтверджує, що активне включення у взаємодію з оточенням сприяє особистісному розвитку. Загальна спрямованість позитивних кореляцій між компонентами довіри дає підстави стверджувати, що вдосконалення однієї з характеристик нерідко супроводжується посиленням інших.

Так, довіра постає одним із провідних чинників особистісного розвитку, впливаючи як на якість міжособистісних взаємин, так і на здатність людини до самопізнання. Подальше вивчення цієї проблематики може поглибити розуміння ролі соціального контексту у становленні довіри та взаєморозуміння, а також сприяти створенню практичних рекомендацій для вдосконалення міжособистісної комунікації в різних соціальних сферах.

Подальший етап нашої роботи буде пов'язаний із розробленням та впровадженням тренінгової програми, спрямованої на підвищення рівня довіри особистості через розвиток перцептивних здібностей. Така програма

має сприяти вдосконаленню навичок взаєморозуміння, емпатії та соціальної активності, які є важливими для побудови гармонійних стосунків. Практичне використання тренінгу дасть змогу не лише підвищити якість соціальної взаємодії, а й сприятиме особистісному зростанню його учасників.

РОЗДІЛ III. ПІДХОДИ ДО РОЗВИТКУ ФЕНОМЕНУ ОСОБИСТІСНОЇ ДОВІРИ

3.1. Теоретичне підґрунтя практичної роботи, спрямованої на формування довіри особистості до себе, інших людей і світу

У сучасних умовах довіра виступає одним із базових чинників, що забезпечують гармонійне функціонування особистості, якість міжособистісних стосунків та успішну інтеграцію в соціальне середовище. Формування довіри до себе, інших людей і світу є складним психологічним процесом, який потребує комплексного підходу та науково виважених практичних рішень. Брак довіри може зумовлювати конфліктність, підвищену тривожність і переживання ізолюваності, що негативно позначається на загальній якості життя.

Вагоме значення в цьому процесі мають науково обґрунтовані методики, у яких поєднуються теоретичні положення психології та практичні способи їх реалізації. Звернення до теоретичних засад дає можливість окреслити основні принципи й механізми становлення довіри, що лежать в основі особистісного розвитку. У цьому аспекті важливо простежити взаємозв'язок між внутрішньою довірою особистості та її здатністю вибудовувати здорові взаємини з оточенням.

Мета цієї роботи полягає у виявленні наукових підходів, що сприяють розвитку довіри як інтегральної властивості особистості. Аналіз теоретичних засад практичної діяльності у зазначеній сфері дає змогу не лише глибше осмислити сутність довіри, а й створити дієві практичні інструменти для її формування. Спираючись на психологічні концепції та емпіричні результати, у роботі розглядаються основні методи й стратегії, які можуть бути використані у практичній діяльності.

Отже, дослідження теоретичних основ формування довіри створює підґрунтя для розроблення інноваційних підходів, орієнтованих на подолання актуальних труднощів у міжособистісній та соціальній взаємодії.

Розвиток довіри значною мірою пов'язаний із соціальною перцепцією, яка розглядається як процес сприйняття та тлумачення поведінки інших людей. Саме через соціальну перцепцію людина вибудовує уявлення про наміри, емоційні стани та надійність оточуючих, що стає основою виникнення довіри. Позитивне сприйняття взаємодії сприяє становленню довірливих взаємин, тоді як упередження або негативний досвід, навпаки, можуть знижувати її рівень.

Здатність до емпатії, зокрема вміння розуміти почуття й потреби інших, посідає важливе місце у зміцненні соціальної перцепції та довіри. Наявність щирого діалогу і прозорості комунікації посилює позитивне сприйняття, формуючи сприятливі умови для взаєморозуміння. Отже, соціальна перцепція виступає важливим психологічним механізмом, який підтримує розвиток довіри як у міжособистісному, так і в ширшому соціальному вимірі.

Наукові напрацювання Кравець Н.М. у галузі дослідження довіри як соціально-психологічного феномена зосереджені на виявленні провідних напрямів аналізу цього поняття. Особливий акцент зроблено на ролі довіри в міжособистісній взаємодії та її значенні для формування стійких соціальних зв'язків. У межах психокорекційної практики дослідниця пропонує підходи до розвитку психології довіри через використання діалогу, емпатії та когнітивно-поведінкових практик. Її праці спрямовані на вдосконалення моделей формування довірливих взаємин у різних соціальних середовищах, зокрема в родині, освіті та професійній сфері (Кравець, 2011).

Науковці Кметюк О. та Склярова Г. у своїх дослідженнях приділяють увагу вивченню чинників становлення довіри як одного з ключових соціально-психологічних феноменів. Вони аналізують вплив особистісних, соціокультурних і ситуативних факторів на розвиток довірливих взаємин у різних соціальних умовах. У межах психокорекційної роботи дослідники акцентують увагу на створенні інструментів зміцнення довіри через підходи, що сприяють розвитку самосвідомості, емпатії та комунікативних умінь. Їхні

праці орієнтовані на практичне впровадження способів побудови довірливих взаємин у сімейному житті, трудових колективах та освітньому середовищі (Кметюк, & Скларова, 2023).

Лашко О. досліджує взаємозалежність між довірою та саморегуляцією студентів технічних закладів вищої освіти, зосереджуючи увагу на специфіці цих процесів у навчальному середовищі (Лашко, 2016). У своїх наукових працях автор аналізує вплив стресостійкості, комунікативних навичок та емоційної саморегуляції на здатність студентів вибудовувати довірливі взаємини. У межах психокорекційної практики Лашко О. пропонує способи підвищення рівня довіри через розвиток самосвідомості, рефлексії та ефективної міжособистісної комунікації (Лашко, 2016).

3.2. Програма підвищення рівня довіри шляхом удосконалення соціальної перцепції

Довіра є одним із провідних феноменів соціальної взаємодії, що формується через соціальну перцепцію – здатність людини сприймати, розуміти та оцінювати інших. Її основою виступає оцінювання чесності, надійності та намірів партнера по взаємодії, що складається на основі спостереження, попереднього досвіду та емоційного контакту. Розвиток довіри залежить від відкритості у спілкуванні та послідовності поведінки, які знижують рівень невизначеності у стосунках. Отже, соціальна перцепція є важливим механізмом, який забезпечує формування довіри через взаємне розуміння та прийняття. Зміцненню довіри сприяє здатність людей інтерпретувати невербальні сигнали, емоційні стани та наміри співрозмовника, що дає змогу досягти глибшого взаєморозуміння. Окрім цього, довіра має важливе значення у формуванні соціального капіталу, оскільки сприяє розвитку співпраці, солідарності та суспільної стабільності.

Метою програми розвитку довіри є підвищення ефективності міжособистісної взаємодії завдяки вдосконаленню навичок соціальної перцепції. Програма орієнтована на формування в учасників уміння розуміти

невербальну комунікацію, аналізувати емоції та правильно інтерпретувати поведінкові сигнали. Вона також сприяє розвитку емпатії, саморефлексії та здатності будувати взаємовигідні взаємини. Завдяки цьому учасники зможуть краще адаптуватися до різних соціальних ситуацій, зменшувати рівень конфліктності та формувати довірливі стосунки.

Основними завданнями програми розвитку довіри через вдосконалення навичок соціальної перцепції є:

1. розвиток емпатії: формування в учасників уміння розуміти емоційні стани інших людей та виявляти чуйність у взаємодії;
2. аналіз невербальної комунікації: удосконалення здатності розпізнавати та правильно тлумачити жести, міміку, інтонацію й інші невербальні сигнали;
3. посилення саморефлексії: сприяння усвідомленню власних установок, стереотипів і моделей поведінки, що можуть впливати на рівень довіри;
4. формування навичок конструктивного спілкування: навчання чіткому висловленню думок, активному слуханню та збереженню відкритості у діалозі;
5. зниження міжособистісної напруги: створення умов для результативного розв'язання конфліктів і побудови гармонійних взаємин;
6. розвиток стратегій побудови довіри: формування вмінь встановлювати довірливі стосунки в особистому та професійному середовищі;
7. зміцнення соціального капіталу: сприяння розвитку командної роботи, співпраці та взаємної підтримки в групах.

Окреслені завдання дають змогу комплексно розвивати навички соціальної перцепції, необхідні для ефективного формування довіри.

Структура програми

1. На початковому етапі програми учасники ознайомлюються з

поняттям соціальної перцепції, її впливом на міжособистісні взаємини та рівень сформованості довіри. Основне завдання цього етапу полягає в тому, щоб допомогти усвідомити значущість розуміння емоцій, намірів і поведінкових сигналів інших людей у процесі взаємодії. Для цього використовуються приклади з повсякденного життя, рольові ігри та групові обговорення, які демонструють, як недосконалість соціальної перцепції може спричиняти непорозуміння та втрату довіри. Крім того, учасники опановують базові знання про механізми сприйняття, зокрема емпатію, невербальну комунікацію та вплив стереотипів. Завершується цей етап аналізом власного досвіду учасників і визначенням індивідуальних цілей для подальшого вдосконалення.

2. Другий етап програми присвячений розвитку навичок саморегуляції, які мають важливе значення для ефективної соціальної перцепції та побудови довірливих взаємин. Учасники навчаються розпізнавати власні емоції, стресові стани та реакції на зовнішні подразники, аналізуючи їхній вплив на поведінку та спілкування. Практична частина включає вправи з управління емоціями, дихальні техніки та способи зниження напруги в конфліктних ситуаціях. Цей етап допомагає підвищити рівень усвідомленості та зберігати внутрішню рівновагу під час взаємодії з іншими.

3. Третій етап орієнтований на розвиток емпатії як здатності розуміти емоційні стани та потреби інших людей. Учасники опановують техніки активного слухання, що передбачають уважне сприйняття як вербальних, так і невербальних сигналів співрозмовника. Практичні завдання та рольові ігри дають можливість поставити себе на місце іншого, що сприяє глибшому розумінню його переживань і мотивів. Завдяки цьому формуються передумови для побудови більш глибоких зв'язків та розвитку довіри через чуйність і підтримку.

4. Четвертий етап програми спрямований на розвиток навичок невербальної комунікації, які є важливими для правильного сприйняття та

передачі інформації. Учасники вчать розпізнавати жести, міміку, положення тіла та інтонаційні особливості голосу, що передають емоції й наміри співрозмовника. Практичні вправи охоплюють аналіз відеоматеріалів і моделювання реальних ситуацій, що дає змогу краще розуміти невербальні сигнали та використовувати їх для зміцнення довірливих взаємин.

5. Наступний етап програми пов'язаний з усвідомленням власних установок і стереотипів, які можуть впливати на формування довіри. Учасники аналізують свої переконання та упередження за допомогою вправ на саморефлексію, обговорень і групових дискусій. Мета цього етапу полягає в тому, щоб допомогти учасникам зрозуміти, яким чином внутрішні установки впливають на сприйняття інших, а також навчити їх змінювати ці установки для побудови відкритих і довірчих взаємин.

6. Етап формування навичок конструктивного спілкування спрямований на розвиток уміння чітко та результативно висловлювати власні думки й емоції. Учасники опановують техніки активного слухання, ненасильницького спілкування та врегулювання конфліктів, які допомагають знижувати напругу в процесі взаємодії. Практичні вправи, рольові ситуації та спільні обговорення створюють основу для відкритого діалогу та побудови взаємної довіри.

7. На цьому етапі здійснюється оцінювання ефективності проведених занять з метою визначення того, наскільки впроваджені заходи сприяли розвитку соціальної перцепції та формуванню довіри. Основне завдання полягає у з'ясуванні, чи були досягнуті поставлені цілі програми та які аспекти потребують подальшого вдосконалення.

На початку цього етапу визначаються ключові показники, що відображають результативність роботи: рівень взаємної довіри між учасниками (з використанням шкал або анкет), частота та якість міжособистісної взаємодії, а також відчуття безпеки й відкритості у групі.

Учасники відповідають на запитання, пов'язані з власним досвідом, рівнем довіри до інших та емоційним сприйняттям взаємодії. Додатково

проводиться аналіз поведінки учасників під час групових вправ, дискусій та інших форм роботи. Особлива увага приділяється невербальним проявам (зоровий контакт, мова тіла) та характеру взаємодії. Значущим елементом є також глибоке обговорення вражень учасників, що дає змогу виявити суб'єктивні аспекти, які могли не знайти відображення у стандартних анкетах. Оцінювання ефективності дає змогу не лише виявити недоліки, а й забезпечити прозорість процесу, мотивуючи учасників до подальшої роботи над собою та розвитком навичок взаємодії.

8. Коригування стратегії є важливим етапом, спрямованим на адаптацію програми з урахуванням отриманого зворотного зв'язку. Його призначення полягає у вдосконаленні заходів для досягнення максимальної результативності у розвитку соціальної перцепції та довіри. До основних кроків належить розроблення нових підходів. Виявлені недоліки зумовили запровадження нових елементів, зокрема альтернативних вправ для розвитку емпатії та активного слухання. Було також скориговано тривалість та інтенсивність тренінгових занять. Нами була створена модульна структура, яка дала можливість адаптувати програму до потреб аудиторії. Значну увагу було приділено темам, що викликали найбільші труднощі або, навпаки, найбільший інтерес. Важливим компонентом став і зворотний зв'язок у режимі реального часу. Коригування стратегії дозволило зберегти актуальність і результативність програми, а також її орієнтацію на конкретні потреби учасників. Це забезпечило у довготривалій перспективі максимальне залучення та розвиток навичок довіри і соціальної перцепції. Також проводилася робота, спрямована на закріплення та підтримку сформованих умінь.

9. Заключний етап був зосереджений на забезпеченні тривалого ефекту від реалізації програми. Його мета полягала у створенні таких умов, за яких учасники могли б підтримувати й розвивати набуті навички навіть після завершення заходів. Для цього розроблялися підтримувальні інструменти: методичні матеріали (посібники, чек-листи, рекомендації для

практичного застосування), а також онлайн-платформи чи мобільні додатки для самостійного вдосконалення (наприклад, тренажери з розвитку емпатії або комунікації).

Ефективно реалізований етап закріплення забезпечує те, що здобуті знання та навички стають стійкою частиною поведінки учасників. Саме це створює основу для довготривалого розвитку довіри в різних сферах їхнього життя.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі охарактеризовано засоби, що сприяють становленню та розвитку довіри особистості, зокрема через механізми соціальної перцепції. Встановлено, що довіра як соціально-психологічне явище ґрунтується на здатності людини адекватно сприймати та тлумачити поведінку, емоційні стани й наміри інших. Соціальна перцепція посідає важливе місце у вибудовуванні довірливих взаємин, оскільки саме вона створює підґрунтя для формування позитивних очікувань у процесі міжособистісної взаємодії.

Одним із провідних засобів розвитку довіри є застосування технік, спрямованих на посилення емпатії, адже вони допомагають глибше розуміти емоційний стан інших людей. Не менш важливим є формування навичок активного слухання, що сприяє зміцненню взаємоповаги та емоційної близькості. Вагому роль також відіграє розвиток рефлексії як здатності осмислювати власні й чужі вчинки, а також їхній вплив на становлення довіри.

Окрему увагу зосереджено на значенні невербальної комунікації, яка є основою формування першого враження та довірливого ставлення. Також проаналізовано вплив позитивного підкріплення, зокрема схвалення, підтримки та заохочення, як засобу посилення довірливих взаємин. Розвиток довіри стає можливим завдяки цілеспрямованому використанню психокорекційних методик, серед яких рольові ігри, групова терапія та моделювання поведінки. Такі підходи дають змогу створити безпечні умови для випробування довірливих моделей поведінки.

У розділі підкреслено, що розвиток феномену довіри через соціальну перцепцію є складним комплексним процесом, який потребує поєднання когнітивних, емоційних і поведінкових складників. Практичне використання окреслених засобів дає можливість досягати гармонійних міжособистісних взаємин, знижувати рівень соціальної тривожності та сприяти формуванню позитивного соціального клімату в різних сферах життя.

ВИСНОВКИ

Проведене теоретико-методологічне та емпіричне дослідження дало змогу глибше осмислити процеси, що лежать в основі формування довіри між людьми, а також визначити місце соціального сприйняття в цьому процесі. У ході наукового аналізу було встановлено, що соціальна перцепція виконує провідну роль у взаємодії особистостей, оскільки саме вона сприяє формуванню уявлень про надійність і доброзичливість інших. З'ясовано, що довіра ґрунтується на здатності особистості тлумачити невербальні сигнали, розпізнавати емоційні стани співрозмовників та враховувати соціокультурні особливості комунікації.

Соціальна перцепція як складний і багатовимірний процес охоплює когнітивний, емоційний і поведінковий складники. Її вплив на становлення довіри проявляється через оцінювання чесності, компетентності та емоційної близькості партнера по взаємодії. Також було виявлено, що такі особистісні характеристики, як емпатія, толерантність до невизначеності та соціальна відкритість, значною мірою зумовлюють здатність людини до формування довірливих взаємин.

Окрім теоретичного осмислення проблеми, дослідження включало й емпіричну складову, результати якої підтвердили, що рівень довіри істотно залежить від сприйняття соціальних сигналів, зокрема відкритості мови тіла, зорового контакту та інтонаційних особливостей мовлення. Встановлено, що високий рівень розвитку соціальної перцепції дає змогу вибудовувати більш глибокі та стійкі міжособистісні взаємини, одночасно зменшуючи ймовірність конфліктів і непорозумінь.

Практична значущість роботи полягає у розробленні рекомендацій щодо вдосконалення навичок соціальної перцепції, які можуть бути застосовані у сфері освіти, психологічного консультування, корпоративної культури та управління. Запропоновані підходи передбачають проведення тренінгів із розвитку емоційного інтелекту, формування навичок активного слухання та усвідомленої комунікації.

Перспективи подальших наукових пошуків у цій галузі охоплюють низку важливих напрямів. До них належить дослідження впливу цифрових комунікацій на соціальну перцепцію, оскільки в сучасному світі дедалі більша частина спілкування здійснюється через онлайн-канали, що змінює способи сприйняття людей і формування довіри. Важливим напрямом є також аналіз міжкультурних відмінностей у соціальній перцепції та довірі з метою глибшого розуміння специфіки комунікації у глобалізованому суспільстві. Окремої уваги потребує вивчення впливу штучного інтелекту та автоматизованих систем на довіру людей, особливо в умовах інтерактивної взаємодії з роботизованими системами чи віртуальними помічниками. Актуальним залишається й розроблення навчальних програм для різних вікових груп, спрямованих на підвищення рівня соціальної перцепції за допомогою ігрових методик та симуляцій. Перспективним є і дослідження нейропсихологічних аспектів соціальної перцепції, зокрема ролі дзеркальних нейронів у процесі формування довіри.

Подальше вивчення цього напрямку дає можливість створити більш глибокі теоретичні моделі довіри та соціальної перцепції, а також розробити практичні інструменти для зміцнення міжособистісних взаємин у різних соціальних умовах. Це, своєю чергою, сприятиме підвищенню ефективності суспільної комунікації, поліпшенню якості життя та зниженню рівня соціальної напруги.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко Г.І. Соціологічний аспект вивчення довіри на міжособистісному рівні соціальності. *Соціальні технології: актуальні проблеми теорії та практики*. 2016. Вип. 71. С. 6–14. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stapttp_2016_71_3 (дата звернення: 21.05.2025).
2. Арканова О. Ю. Психологія взаємин : наук. монографія. Київ : КММ, 2009. 120 с.
3. Біла І.М. Перцептогенезис у пренатальний період розвитку. *Практична психологія та соціальна робота*. 2012. № 7. С. 48–53.
4. Варіна Г.Б. Особливості розвитку саморегуляції та конструктивної міжособистісної взаємодії в процесі профілактики булінгу серед старшокласників. *Гуманітарний і інноваційний ракурс професійної майстерності: пошуки молодих вчених* : матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених, 18 листопада 2022 р., м. Одеса. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2022. С.261–266 <http://catalog.liha-pres.eu/index.php/liha-pres/catalog/view/162/2171/5268-1>
5. Варіна Г.Б., Мельнікова С.В., Каткова Т.А. Агресивні прояви підлітків як чинник виникнення конфліктних ситуацій у родині. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Психологія: зб. наук. пр. (7)., 2018. С. 19–23. ISSN 2415-7384 <http://eprints.mdpu.org.ua/id/eprint/3523/https://journals.oa.edu.ua/Psychology/article/download/2179/1956/>
6. Варіна Г.Б., Мельнікова С.В., Каткова Т.А. Психологічні особливості прояву агресивної поведінки підлітків у процесі взаємодії з батьками. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія «Психологічні науки». Випуск 5, 2018. С. 111–117.
7. Ворожбит С.А. Особливості стратегій соціально-психологічної адаптації студентів під впливом почуття довіри. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Сер. : Психологічні науки*.

2013. Вип. 114. С. 30–35. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuPH_2013_114_9 (дата звернення: 21.05.2025).
8. [Гончарова А.М.](#) Особливості формування першого враження про людину. *Психолого-педагогічні проблеми становлення сучасного фахівця* : зб. наук. ст. : матеріали III міжнар. наук.-практ. конф., 7-8 черв. 2017 р. Харків, 2017. С.13–17. URL: https://culturehealth.org/hogokz_knigi/Kn_produkc/Zbirnik/7_HNEU_2017.pdf#p_age=13
 9. Гордієнко В.І., Копець Л.В. Сприйняття іншої людини як рішення комунікативної задачі. *Наукові записки НаУКМА. Педагогічні, психологічні науки та соціальна робота*. 2013. Т. 149. С. 43–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NaUKMAApp_2013_149_10
 10. Губа Н.О. Міжособистісна довіра: сутність, види та функції. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2024. № 1. С. 33–37. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2024.1.6>
 11. Губа Н.О., Павлюк О.Г. Психологічний аналіз проблеми соціальної перцепції. *Проблеми сучасної психології* : зб. наук. пр. Запоріжжя, 2015. № 1. С. 51–58. URL: surl.li/nhjwym
 12. Демянюк О.Б., Косарева О.І. Особливості соціальної перцепції у студентської молоді (гендерний аспект). *Психологічний часопис*. 2018. № 4. С. 54–67.
 13. Дерев'янко Р. Особливості особистісного розвитку психолога на етапі професійної підготовки. *Інновації в освіті: реалії та перспективи розвитку* : матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 24 листоп. 2023 р.). Тернопіль, 2023. С. 31–33. URL: surl.li/wjnetw
 14. Докторова Д. Теоретичні підходи до розуміння поняття «довіра». *Соціологічні студії*. 2014. № 1. С. 50–62.
 15. Дудар О.В. Вплив соціальних еталонів на міжособистісну перцепцію. *Молодий вчений*. 2017. № 5. С. 204–207. URL: <http://nbuv.gov.ua/>

16. Єрмакова Н.О. Особливості проявів довіри до інших та до себе у студентів юнацького віку. *Слобожанський науковий вісник. Серія: Психологія*. 2023. № 1. С. 10–16. DOI: <https://doi.org/10.32782/psyspu/2023.1.2>
17. Єфімова С. Перцептивна функція спілкування. *Відкритий урок: розробки, технології, досвід*. 2009. № 9. С. 82–83.
18. Засєкіна Л.В., Пастрик Т.В. Основи психології та міжособове спілкування : навч. посіб. М-во освіти і науки України. 2-е вид. Київ : Медицина, 2018. 216 с.
19. Зелінська Я.Ц., Сурмава С.Н. Психологічні особливості соціальної перцепції у студентському віці. *Габітус*. 2022. Вип. 37. С. 165–169. DOI: <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2022.37.30>
20. Зорій Н. Особливості вивчення соціальної перцепції в соціальній психології. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. 2015. №1. С. 43–46. DOI: <https://doi.org/10.24061/2411-6181.1.2015.70>
21. Карпенко Н.А. Механізми міжособистісного сприймання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна* : [зб. наук. пр.] / Львів. держ. ун-т внутр. справ ; [редкол.: М Й. Варій та ін.]. Львів, 2011. Вип. 2. С. 15–28.
22. Каряка І., Фартушна С., Каряка О. Гендерно-перцептивні відмінності як основа формування першого враження в соціальній взаємодії. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка, психологія*. Київ, 2018. №. 13. С. 134–139.
23. Кайдалова Л.Г., Пляка Л.В., Альохіна Н.В., Шаповалова С.В. Психологія спілкування : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : НФаУ, 2018. 140 с.
24. Кіричевська Е.В. Соціальна перцепція як структурний компонент комунікативних здібностей старшокласників. *Актуальні проблеми психології*. Житомир, 2008. Т. 12 : Проблеми психології творчості, вип. 4.

- С. 103–113. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi31/0025161.pdf>
25. Клевака Л.П. Гуманізація міжособистісного спілкування підлітків з однолітками та дорослими: соціально-перцептивний аспект. *Психолого-педагогічні аспекти розвитку особистості в сучасному світі* : зб. наук. пр. Полтава, 2007. С. 43–46. URL: <http://dspace.pnpu.edu.ua/handle/123456789/10357> (дата звернення: 21.05.2025).
26. Кметюк О., Склярова Г. Чинники формування довіри як соціально-психологічного феномену. *Держава, регіони, підприємництво: інформаційні, суспільно-правові, соціально-економічні аспекти розвитку* : збірник. Київ, 2023. С. 650–652. URL: surl.li/urnxyw .
27. Кожем'якіна О. Генеалогія феномена довіри : історико- філософський екскурс. *Вісник Львівського університету. Серія «Філософські науки»*. Львів, 2017. Вип. 19. С. 19–26. URL: <https://er.chdtu.edu.ua/handle/ChSTU/857> .
28. Корх В. Розвиток механізмів соціальної перцепції в підлітковому та юнацькому віці. *Соціальна психологія*. 2013. № 56. С. 85–99.
29. Косович О. Перцепція okazіональних слів у міжкультурній комунікації. *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови* / [голов. ред. Р. С. Помірко]. Львів, 2008. Вип. 15. С. 297–301
30. Костюченко О М. Психологічні основи соціальної перцепції майбутніх фахівців масових комунікацій : навч. посіб. Острог : Вид-во Нац. ун-ту «Острозька академія», 2016. 188 с.
31. Коструба Н.С. Ефективні комунікації як засіб досягнення професійних цілей. *Соціально-психологічна компетентність персоналу в сфері публічного управління* [Текст] : монографія / О.В. Лазорко, О.В. Кихтюк та ін. / за заг. ред. О.В. Лазорко, Т.В. Федотової. Луцьк : Вежа- Друк, 2020. С. 92–105
32. Кравець Н.М. Аналіз основних напрямів вивчення довіри як соціально-

- психологічного феномена *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна* : [зб. наук. пр.] / Львів. держ. ун-т внутр. справ ; [редкол.: М.Й. Варій та ін.]. Львів, 2011. Вип. 1. С. 56–67.
33. Кравців В. В., Тавровецька Н.І. Теоретична модель розвитку міжособистісної довіри. *Науковий вісник ХДУ. Серія: Психологічні науки*. Херсон, 2024. № 1. С. 10–17. URL: <https://pj.journal.kspu.edu/index.php/pj/article/view/1312> .
 34. Кравченко В. Особливості дослідження довіри у соціально-психологічному дискурсі. *Психологія і суспільство*. 2012. № 2. С. 52–57.
 35. Крива Н.Л. Проблема довіри в сучасній психології. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 5. С. 128–132.
 36. Крижанівська Ю.В., Свідерська О.І. Теоретико-методологічний аналіз психологічного підходу до феномену довіри. *Вісник Національного університету оборони України*. 2021. № 5. С.107–112. DOI: <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-58-5-107-112>
 37. Кульчицька АВ. Система підготовки фахівців з позиції соціально-перцептивної компетентності. *Актуальні проблеми соціалізації особистості* : матеріали І наук.-практ. семінару (14 трав. 2014 р.). Луцьк, 2014. С. 69–72.
 38. Кульчицька А.В. Структурно-функціональний підхід до соціальної перцепції в системі підготовки фахівців. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2012. Вип. 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadps_2012_1_35
 39. Лактіонова А. Перцепційний досвід як діяльність. *Філософська думка*. 2011. № 5. С. 40–50.
 40. Лашко О. Особливості довіри і саморегуляції студентів технічного вищого навчального закладу. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя* : зб. наук. пр. Суми, 2016. С. 148–152.
 41. Левицька М.І. Міжособистісна довіра : теоретичний аспект. *Педагогічний*

- альманах. *Актуальні проблеми дошкільної освіти : теорія та практика* : матеріали II Всеукр. конф. здобувачів вищої освіти і молодих учених (04 листоп. 2022 р). Одеса, 2022. Вип. 2. С. 189–194. URL: <http://dspace.pdpu.edu.ua/handle/123456789/16237> .
42. Лисенко Д.П. Психологічні особливості формування довіри в міжособистісних відносинах. *Теорія і практика сучасної психології*. 2019. № 4, Т. 1. С.135–139. URL: http://www.tpsp-journal.kpu.zp.ua/archive/4_2019/part_1/27.pdf (дата звернення: 21.05.2025).
43. Москалець В.П. Загальна психологія: підручник. Київ : Ліра-К, 2021. 564 с.
44. Мосол Н.О. Психологічні аспекти міжособистісної довіри здобувачів і викладачів у закладах вищої освіти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2024. № 3. С. 60–63. DOI: <https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2024.3.11>
45. Муха О.Я. Структура та властивості естетичної перцепції. *Практична філософія*. 2013. № 4. С. 97–104.
46. Нікон О., Пугач С. Особливості терміну «перцепція» та доцільність його використання в регіональних дослідженнях. *Суспільно-географічні чинники розвитку регіонів* : матеріали 9 Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Луцьк, 8–9 листоп. 2024 р.) / М-во освіти і науки України [та ін.] ; [за ред.: Ю М. Барського, В.Й. Лажніка]. Луцьк, 2024. С. 99–102.
47. Паламарчук М.Є. Досвід взаємодії з соціально стигматизованою групою як чинник зміни уявлень про її представників. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Т. VI : Психологія обдарованості, вип. 17. С. 277–289. URL: surl.li/wtecvt .
48. Петрик О.В. Довіра як прояв соціального інтелекту у професійній діяльності журналістів. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія : Психологія. 2017. Вип. 5. С. 120–128. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoapp_2017_5_13
49. Плетка О. Модель рольової перцепції у соціальній взаємодії.

- Комунікативні технології врегулювання соціальних конфліктів* : матеріали круглого столу. Київ, 2019. С. 63–68. URL: surl.it/ajrhcg
50. Поцелуйко А.О. Соціальна перцепція: історико-філософські та загальнопсихологічні передумови дослідження. *Грані*. 2015. Т. 18, № 4. С. 54–61. DOI: <https://doi.org/10.15421/1715079>
 51. Саранчук Д. Психологічна роль довіри в розвитку особистості. *Актуальні проблеми безпеки життєдіяльності людини в сучасному суспільстві* : матеріали Всеукр. наук.-теорет. інтернет-конф., 24 листоп. 2021 р., м. Миколаїв. Миколаїв, 2021. С. 388–392.
 52. Слюсаревський М.М., Хазратова Н.В. Соціальна психологія: Львів: Львівська політехніка, 2019. 352 с.
 53. Супрунець Т. Концептуалізація поняття «довіра» в контексті соціогуманітарних досліджень. *Вісник Львівського університету. Серія «Соціологічна»*. Львів, 2013. Вип.7. С. 77–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_sociology_2013_7_10
 54. Ситнік С.В., Пивоварчик І.М. Довіра до людей та її прояв у міжособистісній взаємодії. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 5. С. 59–65. DOI: <https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2021.5.9>
 55. Стеценко Т.О. Довіра як соціальний ресурс: від теоретичної концептуалізації до пошуку механізмів практичного управління. *Грані*. 2018. Т. 21, № 7. С. 44–52. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2018_21_7_9.
 56. Товканець Г.В. Перцептивні аспекти педагогічної взаємодії. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота* / голов. ред. І. В. Козубовська. Ужгород, 2018. Вип. 1 (42). С. 242–245. URL: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/20582>
 57. Федотова Т.В. До питання вивчення соціально-перцептивних особливостей особистості. *Актуальні проблеми загальної та соціальної психології* : зб. наук. ст. / Східноєвроп. нац. ун-т ім. Лесі Українки, ф-т

- психології, Каф. заг. та соц. психол. ; [редкол.: Л.В. Засекина та ін.]. Луцьк, 2015. Вип. 2. С. 103–107.
58. Філоненко М.М. Психологія спілкування : підручник. М-во освіти і науки України. Київ : Центр учб. л-ри, 2008. 224 с.
 59. Чайка Г.В. Довіра як ключовий компонент психічного здоров'я. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2022. Т. 33, №1. С. 31–36. DOI: <https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.1/05>
 60. Череватенко І.М. Довіра як психологічний феномен. *Наукові пошуки : зб. наук. пр.* Суми, 2012. Вип. 6. С. 197–201. URL: <https://www.library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/04/32-4.pdf#page=197> .
 61. Чуйко Г.В., Чапак Я.В. Міжособистісна довіра як передумова партнерських стосунків між людьми. *Психологічний часопис : зб. наук. пр. / за ред. С. Д. Максименка*. Київ, 2020. Т. 6. Вип. 1. С. 29–39.
 62. Шайгородський Ю Ж. Криза суспільної довіри: суперечність між очікуваннями та реальністю. *Політичне поле України у ситуації суспільної кризи: влада, опозиція, політичні партії, громадські організації / Нац. акад. наук України, Ін-т політ. і етнонац. дослідж. ім. І. Ф. Кураса ; [за ред. О. М. Майбороди]*. Київ, 2020. С. 8–31.
 63. Шамлян К.І. Перцептивний компонент стосунку «психотерапевт – клієнт». *Вісник Львівського університету. Серія : Філософські науки / Львів. нац. ун-т ім. І.Франка ; [редкол.: В. Мельник (відп. ред.) та ін.]*. Львів, 2006. Вип. 9. С. 260–267.
 64. Шевченко Н., Кузьмич О., Гмиріна О. Особистісна детермінація довіри до себе в юнацькому віці. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2024. № 11. С. 123–145. DOI: <https://doi.org/10.32999/2663-970X/2024-11-7>
 65. Шевченко О.М. Психологічні особливості розвитку довіри до себе в старшому юнацькому віці. *Теорія і практика сучасної психології*. 2018. № 6. С. 180–184.
 66. Шевченко С.В. Психологічні особливості розвитку довіри до себе у

- майбутніх психологів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / С. В. Шевченко ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2018. 24 с.
67. Шепеленко Т.Л. Теоретичні засади проблеми перцептивних здібностей як детермінанти професійно-комунікативної діяльності. *Обрії*. 2016. № 2. С. 104–107. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/obrii_2016_2_29.
 68. Шмаргун В. Сенсорно-перцептивна регуляція процесу мислення. *Вісник Київського національного університету ім. Т. Шевченка* / відп. ред. Л. Ф. Бурлачук. Київ, 2016. Вип. 2 (5) : Психологія. С. 88–92.
 69. Юрченко О.В. Взаємозв'язок інтернальності та міжособистісної довіри студентів технічного ВНЗ. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут2. Філософія. Психологія. Педагогіка* : зб. наук. пр. / [голов. ред. Б.В. Новіков]. Київ, 2012. № 2(35). С. 110–116.
 70. Dmytriuk N. The Empathy Impact for Teacher's Comprehension of the Child Personality in Perceptual Dimension. *Psychological Prospects Journal*. 2015. No 26, P. 109–120. URL: <https://psychoprospects.vnu.edu.ua/index.php/psychoprospects/article/view/76>.
 71. Carter N. L., Mark Weber J. Not Pollyannas: Higher generalized trust predicts lie detection ability. *Social Psychological and Personality Science*. 2010. Vol. 1. No. 3. P. 274–279. <https://doi.org/10.1177/1948550609360261>
 72. Doherty W. J., Ryder R. G. Locus of control, *interpersonal trust and assertive behavior among newlyweds*. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1979. Vol. 37. No. 12. P. 2212–2220. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.37.12.2212>
 73. Dunning D., Anderson J. E., Schlosser T., Ehlebracht D., Fetchenhauer D. Trust at zero acquaintance: More a matter of respect than expectation of reward. *Journal of Personality and Social Psychology*. 2014. Vol. 107. No. 1. P. 122–141. <https://doi.org/10.1037/a0036673>
 74. Evans A. M., Revelle W. Survey and behavioral measurements of interpersonal trust. *Journal of Research in Personality*. 2008. Vol. 42. No. 6. P. 1585–1593.

<https://doi.org/10.1016/j.jrp.2008.07.011>

75. Hardin R. Conceptions and explanations of trust. *Trust in society*. New York: Russell Sage Foundation Publ., 2001. P. 3–39.
76. Kramer R. M. Trust and distrust in organizations: Emerging perspectives, enduring questions. *Annual Review of Psychology*. 1999. Vol. 50. No. 1. P. 569–598. <https://doi.org/10.1146/annurev.psych.50.1.569>
77. Luhmann N. Familiarity, confidence, trust: Problems and alternatives. *Trust: Making and breaking cooperative relations*. New York: Blackwell Publ., 1988. P. 94–107.
78. Mayer R. C., Davis J. H., Shoorman D. An integrative model of organizational trust. *The Academy of Management Review*. 1995. Vol. 20. No. 3. P. 709–734. <https://doi.org/10.2307/258792>
79. Rotter J. B. A new scale for the measurement of interpersonal trust. *Journal of Personality*. 1967. Vol. 35. No. 4. P. 651–665. <https://doi.org/10.1111/J.1467-6494.1967.TB01454.X>
80. Rotter J. B. Generalized expectancies for internal versus external control of reinforcement. *Psychological Monographs: General and Applied*. 1966. Vol. 80. No. 1. P. 1–28. <https://doi.org/10.1037/H0092976>
81. Rotter J. B. Generalized expectancies for interpersonal trust. *American Psychologist*. 1971. Vol. 26. No. 5. P. 443–452. <https://doi.org/10.1037/h0031464>
82. Rotter J. B. Interpersonal trust, trustworthiness and gullibility. *American Psychologist*. 1980. Vol. 35. No. 1. P. 1–7. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.35.1.1>
83. Simpson J. A. Foundations of interpersonal trust. *Social psychology: Handbook of basic principles*. New York: The Guilford Press, 2007. P. 587–607.
84. Simpson J. A. Psychological foundations of trust. *Current Directions in Psychological Science*. 2007. Vol. 16. No. 5. P. 264–268. <https://doi.org/10.1111%2Fj.1467-8721.2007.00517.x>

85. Stolle D. Trusting strangers—the concept of generalized trust in perspective. *Österreichische Zeitschrift für Politikwissenschaft*. 2002. Vol. 31. No. 4. P. 397–412.
86. Sturgis P., Read S., Allum N. Does intelligence foster generalized trust? An empirical test using the UK birth cohort studies. *Intelligence*. 2010. Vol. 38. No. 1. P. 45–54. <https://doi.org/10.1016/j.intell.2009.11.006>
87. Sturgis P., Smith P. Assessing the validity of generalized trust questions: What kind of trust are we measuring? *International Journal of Public Opinion Research*. 2010. Vol. 22. No. 1. Pp. 74–92. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edq003>
88. Yamagishi T. Trust as a form of social intelligence. *Trust in society*. New York: Russell Sage Foundation Publ., 2001. P. 121–147.
89. Yamagishi T., Kikuchi M., Kosugi M. Trust, gullibility and social intelligence. *Asian Journal of Social Psychology*. 1999. Vol. 2. No. 1. P. 145–161. <https://doi.org/10.1111/1467-839X.00030>
90. Yamagishi T., Yamagishi M. Trust and commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion*. 1994. Vol. 18. No. 2. P. 129–166. <https://doi.org/10.1007/BF02249397>
91. Yoshimoto T., Hasegawa A. How does general trust improve mental health of university students? A study based on the emancipation theory of trust. *Japanese Journal of Research on Emotions*. 2017. Vol. 24. No. 2. P. 92–100. https://doi.org/10.4092/jsre.24.2_92